

Miejska Biblioteka Publiczna
w RADOMIU

2

kwietniowy
KWARTALNY

**RADOMSKIEGO
TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO**

tom II • Radom 1965 • zeszyt I

BIULETYN
KWARTALNIK
RADOMSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
TOM II, ZESZYT I.

R A D O M 1965 r.

KOMITET REDAKCYJNY

Przewodniczący

Dr Stefan Witkowski

złonkowie

Mgr Aleksander Czaplicki, Mgr Maria Gajewiczowa
Dr Witold Hański, Mgr Helena Kisiel, Mgr Longin
Raszewski, Mgr Czesław Zwolski.

Konsultant

Prof. dr Jan Pazdur

SPIS TRESCI	STR.
Wacław Telus Otwarcie konferencji poświęconej problematyce regionalnej.	1
Wincenty Kowalec Rozwój ekonomiczny Radomia na tle regionu	5
Longin Raszewski Rozwój społeczno gospodarczy Radomia w Dwudziestolecie	49
Jan Pazdur Związek nauki i praktyki w badaniach regionalnych	39
Stefan Witkowski Stan zaawansowania prac badawczych nad miastem regionem Radomia	31
Protokół z konferencji poświęconej problematyce regionalnej.	

Wypowiedzi:

Maria Gajewiczowa, prof.dr.Z.Rajewski, Anna Apanowicz, Wojciech Twardowski, Maria Wiecińska, J.Lipkowski, Ryszard Rodak, Stanisław Cygański, Jan Małachowski, W.Pawłowski, Maria Górecka, Tadeusz Szczepanik, Leon Miklaszewski, Stefan Witkowski /podsumowanie/

Sprawozdanie z działalności Twa za 1963 i 1964 77

Radomskie Towarzystwo Naukowe
Nakład 200 egz.
Zam. Nr K - 2

Wacław Telus
Przewodniczący Prezydium MRN

Otwierając konferencję naukową, poświęconą problematyce i metodom badań regionalnych pragnę w imieniu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, jak również w imieniu własnym serdecznie powitać przedstawicieli Instytutów Geograficznych Polskiej Akademii Nauk Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Lubelskiego oraz przedstawicieli Towarzystw Naukowych.

Witam również serdecznie zaproszonych gości oraz wszystkich przybyłych na dzisiejszą konferencję naukową. Jest mi niezmiernie miło, że Radomskie Towarzystwo Naukowe pod przewodnictwem dr Stefana Witkowskiego - chociaż niedawno rozpoczęło swoją działalność wykazuje wiele inicjatywy i prężności, czego dowodem między innymi jest dzisiejsza sesja naukowa poświęcona sprawom naszego regionu.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, w pełni docenia potrzebę rozwinięcia badań naukowych poszczególnych problemów dotyczących miasta i w wielu wypadkach oparcia swych decyzji administracyjnych na uprzednim przygotowaniu wniosków wynikających z analizy naukowej. Czyn organizm miejski staje się coraz większy, dla poznania procesów zachodzących w mieście nie wystarcza już sama autopsja, ale zachodzi potrzeba stosowania naukowych metod badawczych. Władza administracyjna musi szukać dla swych decyzji wiele dróg, aby nie były one w sprzeczności z naturalnymi procesami zachodzącymi na terenie jej działania.

Z tych względów Prezydium Miejskiej Rady Narodowej popiera, a nawet często inicjuje szereg poczynąń badawczych struktury miasta.

Możemy pochwalić się takimi opracowaniami jak: zagadnienia sieci handlowej, opracowania naukowe w sprawie zagospodarowania strefy rolniczej n. Radonia, naukowe opracowanie lecznictwa otwartego i zamkniętego miasta.

W opracowaniu znajdują się takie prace jak: przygotowanie studialne w sprawie sieci handlowej stref uciążliwości przemysłu i innych obiektów budowlanych, perspektywiczny rozwój sieci usługowej, studium lecznictwa w powiecie radonskim.

Prezydium MRN podjęło również decyzje o opracowaniu fizjografii ogólnej miasta Radonia, studium sieci szkolnictwa radonskiego, badania zasobów wód węglnych regionu radonskiego.

Miasto Radon posiada utrudnione warunki współpracy z naukowcami, a nie posiadając wyższej uczelni dziennej nie może w szerokim stopniu oprzeć się na pracy miejscowych naukowców.

Dotychczasowa praca Miejskiej Rady Narodowej opiera się przede wszystkim o działalność Komisji Ekonomicznej przy Prezydium MRN, która złożona z ekonomistów i fachowców radonskich rozpatruje i opiniuje plany gospodarcze i propozycje w sprawie rozwiązań ważniejszych zagadnień gospodarczych miasta Radonia.

Jesteśmy również za rozszerzeniem naszej działalności na odcinku współpracy z wyższymi uczelniami proponując im niektóre tematy do prac magisterskich przystosowanych do potrzeb gospodarki miejskiej. Dlatego też cenimy sobie bardzo przedsięwzięcia Radonskiego Towarzystwa Naukowego w sprawie inicjowania prac naukowo-badawczych w zakresie gospodarki miejskiej i regionu radonskiego.

Byłoby wskazane, aby Radonskie Towarzystwo Naukowe podjęło się wytyczenia kierunków i opracowania koncepcji aktywizacji małych miasteczek regionu radonskiego. Miasto Radon z tytułu swej funkcji - wydaje się - musi wziąć na siebie pewną odpowiedzialność za zaktywizowanie tych miasteczek, czy to poprzez przeniesienie niektórych mniejszych zakładów i usług, bądź też przez właściwą kooperację z zakładami przemysłowymi naszego miasta, lub lokalizację drobnego przemysłu i wytwórczości w miasteczkach terenu regionu radonskiego.

Musimy wziąć poza tym pod uwagę fakt, że w wielu przypadkach miasteczka te mają bardzo bogatą przeszłość i tradycję.

Życie współczesnego miasta nie zamyka się w jego granicach administracyjnych, lecz szereg procesów takich na przykład jak dojazdy do pracy, organizacja terenów wypoczynku i rekreacji, jak zagadnienia gospodarki wodnej i wiele innych - wychodzą znacznie poza granice miasta i przebiegają na terenach sąsiednich jednostek administracyjnych miast i powiatów.

Badania naukowe nie mogą więc ograniczać się do terenu miasta, lecz muszą obejmować również tereny sąsiadujące z miastem, czyli obejmować obszar bezpośredniego wpływu miasta.

Każda konferencja naukowa na określone zadania i albo stanowi podsumowanie osiągnięć, albo poświęcona jest szukaniu dróg rozwiązania pewnych problemów badawczych. Przed Radonskim Towarzystwem Naukowym stoi olbrzymie zadanie inicjowania i koordynacji badań regionalnych miasta i obszarów jego wpływu.

Do tego niełatwego zadania musimy przystąpić uzbrojeni w odpowiednie metody pracy badawczej.

Dzisiejsza sesja naukowa poświęcona określeniu kierunku badań, ich zakresu w nawiązaniu do konkretnych spraw, stwarza dla Radonskiego Towarzystwa Naukowego nowe możliwości i nowe zadania, które początek swój wzięło i zrodziło się z działalności sekcji naukowej i wydawniczej Komisji Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego jako zapoczątkowanie badań w zakresie popularyzacji wiedzy o naszym regionie.

Sekcje milenialne mogące poszczycić się znacznymi osiągnięciami badawczymi i wydawniczymi dały podstawy i zwróciły uwagę na konieczność powołania Radonskiego Towarzystwa Naukowego, co dla nas - nie posiadających instytutów naukowych i badawczych - stanowi bardzo cenne zjawisko.

Okres dwudziestu lat władzy ludowej pozwolił nam na podsumowanie naszych osiągnięć, które niezłomie wykazały skuteczność dalekowzrocznej polityki naszej partii i Rządu, wykazały nie notowany w dziejach Polski szybki rozwój w każdej dziedzinie naszego życia gospodarczego i kulturalnego.

Olbrzymie osiągnięcia miasta Radonia w okresie ubiegłego dwudziestolecia, jego dwukrotny wzrost ludności, jego dynamiczny rozwój przemysłu, oświaty i kultury zobowiązuje nas do stworzenia temu miastu równie pomyślnych warunków rozwoju na przyszłość.

Pragniemy, aby przyszłe osiągnięcia w zakresie rozwoju miasta nie pociągały za sobą błędów żywiołowości. Również dyspozycje centralne stawiają przed nami coraz większe wymagania w stosowaniu zasad celowości i gospodarności decyzji lokalnych.

Dlatego też w przyszłości w coraz większej mierze będziemy musieli opierać się w swoich decyzjach o rachunek ekonomiczny i społeczny, będziemy musieli opierać się na inicjatywie społeczeństwa, a przede wszystkim na znajomości i stosowaniu odpowiednich metod pracy, sięgać do bogatego skarbcza nauki w codziennej pracy nad rozwojem miasta i regionu.

Wszystko to, czego dowiedzieliśmy się z obrad tej konferencji będzie siłą napędową do dalszych prac radonskich towarzystw naukowych nad historią i badaniami tutejszego regionu, będzie czynnikiem mobilizującym społeczeństwo Radonia i okolic do zadań, których najbliższym celem jest dalsze podniesienie dobrobytu i rozwoju nauki.

Wyrażając swoje zadowolenie z faktu zorganizowania dzisiejszej konferencji naukowej, uważam ją za otwartą, pragnę w imieniu Prezydium MRN i swoim własnym złożyć serdeczne życzenia pomyślnych i owocnych obrad, aby konferencja dzisiejsza spełniła postawione sobie zadania, aby wniosła konkretne wartości do studiów nad naszym regionem. Życzę także Szanownym Gościom niłych wspomnień z pobytu w naszym mieście.

Wincenty Kowalec

Rozwój ekonomiczny Radonia na tle regionu

W s t ę p

Badanie rozwoju ekonomicznego takiego wielkiego ośrodka jakim jest Radom, a zwłaszcza stawianie jakichkolwiek wniosków co do perspektyw jego rozwoju dokonane być może i wpływać z 2-ech metod:

- Pierwszej - historycznej analizy ekonomicznego rozwoju miasta.
- Drugiej - jaknajmocniejszego powiązania miasta z regionem i wyciąganie wniosków z rozwoju regionu dla ekonomicznego rozwoju miasta i odwrotnie.

Chciałbym jednak podkreślić, że trzeba być bardzo ostrożnym w sformułowaniu co do perspektyw rozwoju na okres 5 - 15 lat gdyż okresy te są zbyt krótkie w rozwoju miasta, a wielkość środków zbyt zmienna, aby można było z całą pewnością przewidywać rozwój czy budowę konkretnych obiektów. Jakiegokolwiek sformułowania tego typu są chętnie przyjmowane przez mieszkańców i ze zrozumiałych względów żyją dość długo, często życiem iluzorycznym. Dlatego pozwoliłem sobie szerzej omówić rys historyczny ekonomicznego rozwoju miasta i wykazać, że Radom na przesłanki historyczne do swego dalszego rozwoju, a możliwie ostrożnie podszedłem do określenia konkretnych kierunków rozwoju w perspektywie.

I. Ważniejsze momenty w rozwoju miasta Radonia

1. Rys rozwoju historycznego

Wzmianki o Radomiu, już jako grodzie, spotykamy w dokumencie z 1155 r. Gród ten znajdował się na wzgórzu Piotrówka.

podgródzie w dolinie rzeki Mlecznej. W wieku XII-XIII powstaje na północ od grodu osada targowa, która uzyskuje średnie prawa miejskie. Kazimierz Wielki przenosi miasto na obecny teren miasta Kazimierzowskiego, opasuje miasto murem, buduje zamek królewski, kościół i ratusz oraz potwierdza lokację miasta na prawie magdeburskim. Miasto zostało ukształtowane według modelu miast śląskich z prostokątnym rynkiem i szachownicą ulic. W 1388r. Król Jagiełło nadaje miastu przywilej na budowę żłazni, zaś w 1429r. powstaje tu szpital św. Ducha. W XV i XVI w. Radom jest miastem licznych zjazdów i sejmów, które zaważyły na dalszych losach państwa i narodu. Tuż w roku 1505 sejm uchwalił Konstytucję "Nihil Novi".

Wiek XVII i XVIII był okresem upadku Radomia. W 1622 roku miasto zdziesiątkowała zaraza norowa, a w latach 1628 i 1655 olbrzymie pożary, ten ostatni podczas najazdu szwedzkiego, po których zostało zaledwie 37 domów. Nowy pożar zniszczył miasto w 1751r. Upadek miasta postępował do końca XVIII-go wieku, tak że wyprzedzały je znacznie w rozwoju także miasta jak Szydlowiec i Zwoleń.

Dźwiganie się miasta zaczyna się z chwilą powstania Królestwa Kongresowego. Radom staje się siedzibą obwodu radomskiego a potem województwa sandomierskiego. Powstają pierwsze garbarnie, cegielnie, osiedlają się rzemieślnicy. Buduje się dużo nowych domów i budynków użyteczności publicznej, jak gmach ratusza, dwa szpitale, gmach towarzystwa kredytowego, gmach siedziby Komisji Wojewódzkiej. Prawidłowy jednakże rozwój Radomia rozpoczął się od 1870 roku wraz z intensywnym rozwojem przyniesu głównie garbarskiego, którego wyroby po zniesieniu barier celnych chłonał rynek rosyjski. W 1885r. ukończono budowę linii kolejowej Dęblin - Dąbrowa przez Radom, w którym powstała dyrekcja tej kolei. Połączenie kolejowe z przyniesowym Śląskiem i innymi częściami kraju ściąga do Radomia inne gałęzie przyniesu jak metalowy, odlewniczy, hutę szkła, browar, cegielnię, fabrykę nebli giętych itp. W 1901r. Radom otrzymuje oświetlenie uliczne. Jest tu już 5 garbarń, 8 fabryk

maszyn i odlewni, 3 cegielnie, kaflarnie, 2 farbiarnie, 3 fabryki gilz i inne. W 1905 roku Radom ma charakter miasta robotniczego. Tu też powstaje centrum ruchu robotniczego PPS, który przeniknął do licznych już w tym okresie szkół radomskich czego dowodem był zorganizowany 3.II.1905r. strajk szkolny w Radomiu. Znane jest z tego okresu nazwisko działacza i organizatora ruchu lewicowego - Józefa Grzegorzewskiego jako instruktora organizacji bojowej PPS. W okresie pierwszej wojny światowej od 1915r., aż do chwili odzyskania niepodległości Radom znajduje się pod okupacją austriacką.

2. Okres międzywojenny

Po odzyskaniu niepodległości Radom schodzi do rzędu miast powiatowych jest jednakże nadal najsilniejszym centrum przemysłowym województwa kieleckiego. W latach 1922-25 powstaje tu fabryka broni, obecnie zakłady metalowe im. gen. Waltera, największe w Radomiu, mmożają się garbarnie, których liczba dochodzi w 1928r. do 19-tu. Powstaje duża fabryka obuwia, cztery fabryki odlewów i maszyn, fabryka naczyń emaliowanych, fabryka wyrobów tytoniowych, sprzętu teletechnicznego i duże nowoczesne zakłady przemysłu mięsnego. Rozbudowuje się poza tym elektrownia, gazownia, wodociąg i kanalizacja. W roku 1935 Radom otrzymuje bezpośrednie połączenie kolejowe z Warszawą przez Warzę. Miasto jest już poważnym węzłem komunikacji kolejowej i drogowej. Przez miasto przebiega szlak drogowy drugiej klasy Warszawa-Kraków i Puławy - Piotrków, stąd też odchodzą drogi państwowe w kierunku Iłży, Ostrowca, Kozienic i Końskich. Dobry układ komunikacyjny i rozwijający się tu przemysł stworzyły podstawy do szybkiego rozwoju tego miasta.

W północnej części województwa kieleckiego w jego obecnych granicach, Radom był i jest najbardziej dynamicznym ośrodkiem rozwojowym.

Według Krzyżanowskiego i Kumanieckiego miasto liczyło w 1827r. 4000 mieszkańców, a w 1888r. - 10000. Według Załęckiego w 1872r. - 11.495. Wg. tychże źródeł miasto liczyło w 1897r. - 28.750 mieszkańców.

Rozwój miasta w dalszych latach, a więc na początku wieku XX wg Krzyżanowskiego i Kunanieckiego przedstawiał się następująco:

1905 rok	-	26.000	mieszkańców	
1909 "	-	40.000	"	
1921 "	-	61.600	"	/wg.GUS/
1931 "	-	77.900	"	/wg.GUS/
1938 "	-	85.100	"	/wg.danych zarządu miejskie go/

Z danych tych wynika, że stosunkowo szybki rozwój miasta zaczął się dopiero w drugiej połowie wieku dziewiętnastego, a przyczyniły się do tego głównie rozwój szlaków komunikacyjnych i przemyłu. Jednakże naprawdę dynamiczny rozwój miasta miał miejsce w pierwszym trzydziestolecu wieku dwudziestego. W okresie tym miasto wzrosło z dwudziestu pięciu do siedemdziesięciu siedmiu tysięcy mieszkańców, a więc przeszło trzykrotnie. Tak żywiołowy rozwój miasta mógł nastąpić głównie dzięki rozwojowi przemysłu i handlu hurtowego skórami, chemikaliami, wyrobami tytoniowymi, artykułami żelaznymi i materiałami budowlanymi. Wytworzył się tu za tym silny ośrodek zarobkowej i aktywnej burżuazji kupieckiej i przemysłowej bardzo silnie powiązanej ze stolicą i innymi centrami przemysłowymi kraju, a równolegle bardzo silny ośrodek klasy robotniczej powiązanej z innymi ośrodkami robotniczymi regionu, a nawet kraju.

Według danych spisu powszechnego z 1931 roku struktura mieszkańców wg głównego źródła utrzymania przedstawiała się następująco:

z przemysłu	-	54,11 %
z handlu i ubezpiecz.	-	15,54 %
z komunikacji	-	9,79%
ze służby publ.inst.społ.	-	4,62 %
z oświaty i kultury	-	2,16 %
z lecznictwa i opieki społ.	-	1,96 %
z rolnictwa i leśnictwa	-	1,61 %
służba donowa	-	3,16 %
z pozostałych zawodów	-	7,05 %

R z e n 100,00 %

Ponimo braku danych o strukturze zatrudnienia, struktura ludności wg. głównych źródeł utrzymania, która jest odbiciem struktury zatrudnienia, potwierdza, że w przemyśle, handlu i komunikacji zatrudnionych było łącznie około 80% zatrudnienia ogólnego i to właśnie stanowiło w głównej mierze o dynamice rozwoju miasta w tym okresie. W okresie międzywojennym, jak i obecnie, Radon był siedzibą powiatu ziemskiego, w skład którego wchodziły obecne powiaty szydlowiecki, i biakobrzecki. W 1937 roku powiat radonski liczył 23 gminy wiejskie o łącznej liczbie około 1000 osiedli wiejskich, 3 miasta i 5 miasteczek. Ludność wsi wynosiła w tym okresie około 170.650, a ludność miast ok. 15.360 mieszkańców.

Głównym źródłem utrzymania mieszkańców wsi stanowiło rolnictwo /83% ludności/ z przemysłu utrzymywało się zaledwie 10% mieszkańców wsi łącznie z dojeżdżającymi do pracy w Radoniu. W miastach powiatu radonskiego z rolnictwa utrzymywało się ok. 75%, z przemysłu ok. 23% i z handlu ok. 11% mieszkańców. Główne gałęzie przemysłu - to garbarstwo /głównie w rejonie Szydłowca/ i materiały budowlane. Z liczb powyższych wynika jednakże niezbyt dobrze, że, o ile przemysł w Radoniu rozwijał się burzliwie, w powiecie radonskim czynił on niewielkie postępy, w wyniku czego następowało tu dalsze zagęszczenie ludności i rozdrabianie gospodarstw rolnych. Ogólna powierzchnia powiatu wynosiła w tym okresie 2067 km², a miasta Radonia 24,8 km².

3. Okres okupacji hitlerowskiej

Okres okupacji przyniósł zahamowanie rozwoju miasta, szczególnie w zakresie mieszkalnictwa, urządzeń komunalnych i usług. Rozwijał się natomiast nadal przemysł skórzany, metalowy i spożywczy. Ze względu na bliskość stolicy kraju Radon został przez władze hitlerowskie obrany za siedzibę władz tzw. dystryktu radonskiego, który obejmował swym zasięgiem przeważającą większość obszaru obecnego województwa kieleckiego.

W związku z tym został tu bardzo silnie rozbudowany gmach starostwa grodzkiego. Jednakże i teraz świadomi swych obowiązków obywatele, współdziałają

a w rolnictwie 3,5%, oraz że główne źródło utrzymania ludności w tym roku stanowiły:

Przenysł	- 34.509	- 49,68 %
Handel i ubez.	- 12.546	- 18,06 %
Komunikacja	- 6.866	- 9,88 %
Rol. i Lesnictwa	- 2.443	- 3,52 %
Pozostałe zaw.	- 13.091	- 18,86 %

 Razem: 69.455 - 100 %

Okres dwudziestolecia niepodległości w rozwoju Radonia tj. od 1945r. do 1956 roku, cechuje dalszy stały rozwój miasta. Radon jest stale największym miastem i największym ośrodkiem przenysłowym regionu. Celem uzyskania nowych terenów dla rozwoju przenysłu, przy aktywnym poparciu władz wojewódzkich, miasto rozszerza w 1954r. swé granice administracyjne, włączając do granic miasta ponad 40 km² obszaru z zamieszkałą na nim około 14.000 ludnością wiejską i podmiejską. W związku z tym stan ludności miasta w 1955r. wzrósł do 114.500 i kolejno w latach 1960 - osiągnął 131.700, a w roku 1965 - 144.000 mieszkańców.

W stosunku do ludności miejskiej całego regionu kieleckiego przedstawia się to następująco:

Wyszczególnienie	1946	1950	1955	1960	1965	1965 1980
Ludność miejska w regionie		1299,4	401,0	1502,6	550,7	183,9
Ludność miasta Radonia	69,4	80,3	114,5	131,7	144,0	179,3
% udział do liczby ludności miejskiej w regionie		26,8%	28,5%	26,2%	26,1%	

Z zestawienia tego wynika, że początkowo znacznie szybszy rozwój Radonia od innych miast wojewódzkich, wskutek korzystnych warunków startu i znacznego roz-

z tajnym ministerstwem oświaty nauki i sztuki działającym w stolicy pod kierownictwem wiceprezesa ZNP Czesława Wycecha i doprowadzają do zorganizowania tajnego kuratorium kieleckiego z siedzibą w Radomiu. Kuratorium to zorganizowało w 1942r. w Kielcach tajny zjazd delegatów Towarzystwa Nauszycieli Szkół Średnich ziemi kieleckiej i działających w Kielcach filii wyższych uczelni warszawskiej i poznańskiej.

O stanie liczbowym ludności miasta w tym okresie brak ścisłych danych. Jednakże z materiałów posiadanych wynika, że pomimo eksterminacji ludności żydowskiej, której liczba w Radomiu wynosiła w 1939 roku ok. 24.700 osób, a więc ca 29% ogólnej liczby mieszkańców miasta, stan ludności miasta w 143r. wynosił 93.500 osób. Ten duży przyrost ludnościowy w tym okresie, był spowodowany napływem do miasta w 1939r. i 1940 roku olbrzymiej liczby uchodźców polskich z terenów przyłączonych do Reichu.

O stanie liczbowym mieszkańców miasta, bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości brak danych. Pierwsze przybliżone dane dał prowizoryczny spis ludności dokonanej w 1946 roku., wg. którego liczba mieszkańców miasta Radonia wynosiła 69.455, a więc o ca 15.650 osób mniej niż w 1939 roku.

Stan ludności powiatu radonskiego w tymże okresie ze 170.640 osób w 1939 roku, spadł w 1946r. do liczby 156.270 osób, a więc o 14.370 osób, w tym około 7.800 żydów, którzy stanowili ponad 50% ludności miast i miasteczek powiatu radonskiego.

Okres dwudziestolecia niepodległości

Okres pierwszych lat niepodległości aż do 1950 roku - to okres odbudowy zniszczeń wojennych, a przede wszystkim przenysłu. Postępuje ona w tym mieście dość sprawnie, dzięki inicjatywie i wysiłkowi licznej tu kadry robotniczej i postępowych działaczy.

W roku 1950 Radon osiąga już liczbę 80.300 mieszkańców co oznacza wzrost od 1946 roku o 17%. Miasto w tym roku osiąga stan ludności z 1938r. Szczegółowych danych o strukturze ludności miasta z tego okresu brak. Wiadomo tylko, że w 1946 roku z pracy w przenysle utrzymywało się w mieście 49,7% ludności, z pracy w urządzeniach usługowych 46,8%,

szerzenia granic administracyjnych w okresie drugiego dziesięciolecia wyrównał się, do średnio wojewódzkiego tempa wzrostu ludności miejskiej.

Inne większe miasta województwa, jak Skarżysko, Ostrowiec, Starachowice i Kielce zaczęły nabierać właściwego rozmachu w rozwoju gospodarczym dopiero po 1950 roku i to tempo utrzymuje się nadal.

Strukturę rozwoju gospodarczego miasta Radomia od 1950 roku najlepiej zobrazuje rozwój struktury zatrudnienia w poszczególnych działach, gospodarki narodowej, która przedstawia się następująco:

Zatrudnienie w poszczególnych działach gospodarki narodowej	1950	1960	1965	1965 1950
O g ó ł e m				
w pozarolniczych działach gospodarki narodowej	30.700	48.000	57.400	187,0
przem. i rzem.	16.500	28.230	33.000	200,0
budownictwo	2.830	3.950	5.850	206,7
transport i komunikacja	1.760	2.460	2.620	148,8
Obrót towarowy	3.860	5.220	6.450	167,1
gosp. kon. i mieszkaniowa	690	1.540	2.150	311,0
oświata i kult.	1.320	2.400	2.880	218,2
ochrona zdr.	830	1.700	1.820	220,0
pozostałe	2.910	2.350	2.630	

Z zestawienia tego wynika, że w okresie od 1950 roku a więc w okresie ostatnich lat piętnastu, rozwój zatrudnienia w pozarolniczych działach gospodarki narodowej następował proporcjonalnie do wzrostu liczby ludności miasta. Szczególnie wysoką dynamikę wzrostu

wykazują w tym okresie - budownictwo, przemysł, obrót towarowy, oświata i zdrowie, to też tym działom gospodarki narodowej należy poświęcić nieco uwagi. Zatrudnienie w przemyśle wzrasta w Radomiu w okresie od 1950 roku do 1965 roku z 16.500 do około 33.000 osób, a więc o 100%. Oznacza to, że rozwój przemysłu jest tu bardzo dynamiczny i postępuje nieco szybciej od wzrostu ludności. Za tym, funkcja tego miasta w regionie i kraju, jako ośrodka przemysłowego - wzrasta znacznie. Brak danych statystycznych uniemożliwia przedstawienie rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu i jego struktury sprzed roku 1960-go. Natomiast wg. posiadanych już danych dla roku 1960 i przewidywanych dla r. 1965, przedstawia się ona następująco:

Lp.	Grupa gałęzi lub gałąź przemysłu	Lp.	1960		1965		% wro- stu 1960 1965
			Zatrud- nienie	%	Zatrud- nienie	%	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Wytwarzanie energii elektrycznej	1	203	0,72	200	0,60	
2	Przemysł paliw	1	39	0,13	80	0,24	
3	Maszynowy i konstr. metalowej				700		
4	Elektrotechniczny	45	12.995	46,03	1700	49,85	126,5
5	Środków transportu				1450		
6	Metalowy				12600		
7	Chemiczny i gumowy	15	552	1,96	750	2,27	

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Materiałów budowl.				1150		
9	Szklarski	24	2.064	17,31	570	6,51	104,1
10	Porcelano- wo fajan- sowy				430		
11	Drzewny				1100		
12	Papierni- czy	25	1.269	14,49	180	4,48	116,6
13	Poligrafii- czny				200		
14	Włókienn- iczny	30	742	2,63	140	3,30	146,9
15	Odzieżowy				950		
16	Skórzano- obuwniczy	50	6.389	22,63	6.700	20,30	104,8
17	Spożywczy	63	3.787	13,41	4.100	12,42	108,3
18	Pozostały	7	190	0,69	25	0,03	
Razem:		261	28.230	100%	33.025	100%	117,0

Z zestawienia tego wynika, że wiodącą gałęzią jest tu przemysł maszynowy elektrotechniczny i środków transportu 46,03% w 1960 roku.

Następną grupę stanowi przemysł skórzano-obuwniczy - 22,63%, spożywczy - 13,41% i materiałów budowlanych - 7,31% w ogólnym zatrudnieniu przemysłu.

Pozostałe gałęzie reprezentują potencjał mniejszy. W okresie bieżącego planu pięcioletniego z tych czterech, podstawowych dla Radonia grup przemysłu, najsilniejszą dynamikę wzrostu wykazuje przemysł maszynowy, materiałowy i elektrotechniczny o 26,5%, a następnie spożywczy - o 8,3%

Jeśli chodzi o strukturę wewnętrzną przemysłu Radonia pod względem możliwości zatrudnienia kobiet, jest ona najkorzystniejsza w całym regionie, gdyż daje

możliwości zatrudnienia większych ilości kobiet w przemyśle elektrotechnicznym, chemicznym, obuwniczym, włókienniczo-odzieżowym, a przede wszystkim w spożywym /przemysł tytoniowy/.

Razem we wszystkich pionach gospodarczych w 1960 roku było w Radoniu 261 większych i mniejszych zakładów przemysłowych, które pod względem wielkości zatrudnienia można sklasyfikować w następujących grupach:

1/ powyżej 500 osób zatrudn.	-8	zakł.	razem	19.245	zatr.
2/ od 101 do 500	"	-28	"	4.605	"
3/ od 51 do 100	"	-23	"	1.521	"
4/ od 11 do 50	"	-102	"	2.475	"
5/ do 10 osób	"	95	"	383	"
Razem		261	zakł.	28.230	zatr.

Ponieważ do końca 1965 roku nie przewiduje się zasadniczych zmian w strukturze wielkości zakładów przemysłowych, należy je przyjąć jako wyjściową na okres następnego planu pięcioletniego.

W 1960 roku Radon posiadał 8 zakładów zatrudniających powyżej 500 osób każdy. Rozwój tych zakładów na przestrzeni całego piętnastolecia przedstawiał się następująco:

Lp.	Nazwa zakła- du	Zatrudnienie				wzrost
		1950	1955	1960	1965	1950
1	2	3	4	5	6	7
1.	Zakłady Me- talowe					
	"Waltera"	7000	11000	8660	9347	133,5
2.	Radonskie Zakł. Przen. Skórzanego					
	"Radoskór"	3230	4881	5302	5200	161,0
3.	Radonska Wytwórnia					
	Papierosów	1100	1991	1632	1880	171,0

1	2	3	4	5	6	7
4	Zakłady Wytw. Aparatury Teletechnicznej	660	820	993	1272	192,7
5	Zakłady Naprawczo Taboru Kolejowego	320	986	993	1151	140,3
6	Zakłady Metalowe	430	620	686	738	153,7
7	Odlewnie Radonskie	310	483	524	641	205,8
8	Radonskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych	267	470	519	621	232,6
Razem		13867	21251	19249	20850	150,3
Procentowy udział do zatrudnienia w przemyśle ogółem		84%	-	68,2%	63,2%	-
Procentowy udział pozostałych zakładów-mniejszych		16%	-	31,8%	36,8%	-

Z podanych i obliczonych wielkości i proporcji wynika, że w okresie lat 15-stu zatrudnienie w ośmiu największych zakładach Radonia wzrosło o 50,3% podczas, gdy ogółem w przemyśle wzrosło w tym czasie o 100%. Najsilniej rozbudowały się w tym okresie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych, Odlewnie, Wytwórnia Aparatury Teletechnicznej i Wytwórnia Papierosów. Słabo natomiast rozwijały się Zakłady Metalowe in. Waltera, które w okresie między 1955 i 1960 rokiem przeszły poważny kryzys, wskutek ograniczenia niektórych asortymentów produkcji. A ponieważ jest to

w Radoniu nakład największy, odbiło się to w sposób widoczny na ogólnych proporcjach wzrostu. I podczas gdy udział tych ośmiu zakładów w przemyśle ogółem n. Radonia z 84% w roku 1950, spada w roku 1965 do 63,2% w tymże czasie rosnie w tejże proporcji udział zakładów mniejszych z 16% do 36,8%, co oznacza, że dynamika wzrostu zakładów mniejszych w tym okresie była znacznie większa, niż zakładów większych /wskaźnik wzrostu 230%.

Do ważniejszych momentów w tym okresie dla przemyślu radonskiego było powołanie w tym mieście Zjednoczenia Przemysłu Odlewniczego - oraz uruchomienie na Podkanowie w obiekcie ponienieckim fabryki kształtek /odlewnictwo/.

Równoległe z rozwojem miasta i wzrastającym jego znaczeniem dla północnej części województwa kieleckiego, powstawały w Radoniu i rozwijały się dość dynamicznie przedsiębiorstwa budowlane.

Obok Kielc, Radon stanowi dziś ośrodek największej koncentracji potencjału budowlanego w regionie. W roku 1965 na terenie Radonia i jego zaplecza działają następujące większe jednostki budownictwa:

- Radonskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Miejskiego o zdolności przerobowej	116,8 mln
- Radonskie Przedsiębiorstwo Budowlane o zdolności przerobowej	111,0 "
- Miejskie Przedś. Remontowo-Budowlane o zdolności przerobowej	25,0 "
Razem zdolność przerobowa	257,2 mln

Jest rzeczą oczywistą, że w okresie ostatniego dziesięciolecia ze względu na konieczność lokowania siedzib przedsiębiorstw budowlanych bliżej rejonów inwestowanych, udział Radonia w ogólnym potencjale przerobowym regionu znacznie znalazł. Nie mniej w stosunku do powiatów sąsiednich Radon stanowi nadal siedzibę przedsiębiorstw budowlanych z odpowiednim potencjałem przerobowym, który w skali ogólnych zadań inwestycyjnych regionu kieleckiego wynosi 13%.

W dziedzinie obrotu towarowego Radom stanowi silne centrum usługowe dla mieszkańców miasta i najbliższego zaplecza.

Właściwa jednak rola Radonia dla całego regionu kieleckiego, a szczególnie dla jego północnej części, wyraża się w silnej koncentracji tu hurtu, co nastąpiło głównie dzięki inicjatywie i zabiegom przedsiębiorczego aktywu miasta w pierwszych latach powojennych.

Ma tu swą siedzibę i magazyny 21 jednostek hurtu, z których 9 zasięgiem swej działalności obejmuje obszar całego regionu, zaś pozostałe 12 działają na obszarze otaczającym Radom - północnych powiatów, a głównie pow.: Radom, Kozienice, Szydłowiec, Przysucha, Białobrzegi i Zwoleń.

Hurt radonski dysponuje 40% ogólnej powierzchni magazynowej województwa, co wobec dorywczy peryferyjnego położenia miasta w stosunku do obszaru całego województwa, z punktu widzenia sprawności zaopatrzenia i transportu, należy uznać za zjawisko niekorzystne dla regionu, aczkolwiek dla samego miasta, hurt stanowi znaczny element niastotwórczy. A ponieważ region kielecki odczuwa znaczny niedobór powierzchni magazynowej, dalsza jej rozbudowa winna być kierowana do innych ośrodków województwa.

Radom jest również dużym, w skali regionu kieleckiego, ośrodkiem szkolnictwa ogólnego i zawodowego. Szlapionych jest tu poza sześcioma liceami ogólnokształcącymi, duża ilość /27/ szkół zawodowych średnich i zasadniczych, a dynamice rozwoju tego działu gospodarki narodowej świadczą następujące liczby:

Wyszczególnienie	I l o ś ć				% udział na woj.
	1950	1955	1960	1965	
Licea ogólnokształcące	6	6	6	6	
Uczniowie	1947	1607	1937	2597	10,4
Szkoły zawodowe	12	15	21	27	
Uczniowie	5627	4040	4544	8625	21,5
Zatrudnienie w oświe. cio i kulturze					
ogółem	1320	6	2400	2880	

Z danych tych wynika, że w Radoni kształci się 21,5% kadry zawodowej kielecczyny.

W zakresie lecznictwa, po wybudowaniu w ciągu ostatnich lat 450 - cio-łożkowego nowoczesnego szpitala, kosztów 80 milionów złotych warunki usług w lecznictwie zamkniętym są w Radoni najlepsze w regionie. To też może on świadczyć usługi w tym zakresie dla mieszkańców miasta i całego najbliższego zaplecza.

Radom - jako największy ośrodek miejski kielecczyny, w północnej części - regionu - jedyne większe miasto, zasięgiem swych wpływów w zakresie szkolnictwa zawodowego, usług, zdrowia i budownictwa obejmuje pow.: radonski, kozienicki, zwoleński, szydlowiecki, przysuski i białobrzegi, a w zakresie zaopatrzenia towarowego i transportu sięga nawet powiatu lipskiego i koneckiego.

Zasięgiem bezpośredniego - oddziaływania miasta obejmuje część otaczających go powiatów ziemi kieleckich, których strukturę i zachodzące w niej przemiany ilustruje następujące zestawienie:

Nazwa powiatu	1950		1960		1965				
	l u d n o ś ć								
	Ogółem tys.	% miast poza roln.	Ogółem tys.	% miast poza roln.	Ogółem tys.	% miast poza roln.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Radom									
powiat	78,4	5,3	19,5	36,9	6,3	27,5	89,8	6,7	27,8
Białobrzegi	36,5	8,4	11,2	33,1	10,8	18,4	38,5	11,9	19,5
Kozienice	68,4	6,4	35,2	75,1	24,8	45,4	76,5	25,6	46,0
Zwoleń	36,8	12,0	10,0	40,8	13,5	17,4	40,9	14,9	18,8
Szydłowiec	38,1	11,0	22,8	42,8	12,6	40,4	44,0	13,0	40,7
Przysucha	39,7	5,0	11,0	43,6	6,4	19,0	44,5	7,2	20,7
ogółem	297,9	9,8	20,2	327,3	12,8	29,8	334,2	13,5	30,7

Wynika z niego, że rejon zasięgu wpływów Radonia obejmuje 297900 ludności zamieszkałej w tych powiatach, a więc około 16,2%, a łącznie z miastem Radonien 24% ludności całego regionu.

W okresie piętnastu lat stan ludności na tym obszarze wzrósł o 12%, gdy tymczasem ludność miast wzrosła o 55%, ludność wsi o 10,3%. Liczba ludności utrzymującej się z pracy w pozarolniczych dziedzinach gospodarki narodowej wzrosła o 70%, a z pracy w rolnictwie o 2,6%.

Są to powiaty na ogół słabo zurbanizowane /13,5% ludności miejskiej/. Przy czym największy procent ludności miejskiej - 25,6% - ma powiat kozienicki, najmniejszy - 6,7% - powiat radonski. Głównym źródłem utrzymania mieszkańców w tych powiatach w 1965 r. jest rolnictwo - 69,3%. Największy odsetek ludności utrzymującej się z pracy w pozarolniczych dziedzinach gospodarki narodowej wykazują powiaty kozienicki 46,0 i szydlowiecki 40,7%, najmniejszy zaś zwolenicki 13,8% i białobrzescki 19,5%.

Licząc łącznie z Radonien, struktura ludności tego obszaru przedstawia się w 1965 roku następująco:

- ludność miejska 39,5% /średnio w woj. 28,7%/
- ludność pozarolnicza 51,5% /średnio

w województwie 42,5%/

Poza tym jest to rejon rolniczy, o glebach przeważnie słabych /przewaga IV i V klasy/, niezbyt gęsto zaludniony i poza Pionkami, Kozienicami i Szydłowcem słabo zagospodarowany.

Toteż Radon, jako silnie uprzemysłowiony ośrodek miejski, jest miejscem dość dużych dojazdów do pracy /6430 dojeżdżających codziennie/ z przyległych powiatów, głównie z radonskiego /około 4000 os./ oraz szydlowieckiego, zwolenickiego i kozienickiego.

Do szkół średnich w Radoniu dojeżdża co dzień z tych powiatów również 2050 uczącej się młodzieży.

Z nonentem uruchomienia w Puławach kombinatu azotowego i tym samym rozciągnięcie strefy wpływów tego dużego i chłonnego w siłę roboczą ośrodka przemysłowego również i na przyległe tereny województwa kieleckiego, zasięg wpływów m. Radonia w kierunku wschodnim nieco należy. Powstanie tak dużego ośrodka przemysłowego na pograniczu województw lubelskiego i

i kieleckiego będzie korzystnie również i dla województwa kieleckiego. Zarysowuje się tu bowiem na przyszłość powstanie nowego prężnego okręgu przemysłowego Radon - Pionki - Puławy, w którym Radon będzie pełnił funkcję głównego ośrodka usługowego i przemysłowego.

Okres planu pięcioletniego 1966 - 1970

Zakłada się, że do roku 1970 ludność miasta Radonia wzrośnie do 162.000 osób, co oznacza wzrost w stosunku do 1965 roku o 12,5% a więc nieco szybszo tempo wzrostu, niż w bieżącym planie pięcioletnim /wzrost o 9,2% /.

Należy stwierdzić, że ogólne tempo rozwoju m. Radonia, tak zresztą jak i całego województwa kieleckiego, zostało w bieżącym planie pięcioletnim dopiero szerzej zaznaczane, gdyż szereg poważnych inwestycji będzie kontynuowanych i da rezultaty ekonomiczne dopiero w latach następnych.

W latach 1966 - 1970 tempo rozwoju województwa, a więc i jego miast znacznie wzrośnie.

Ze wstępnie ustalonych / w oparciu o dane zakładowe / bilansów siły roboczej wynika, że nie licząc nowych większych zakładów przemysłowych, które przejdą do Radonia, wzrost zatrudnienia w tym okresie w istniejących i rozbudowujących się obiektach wyniesie około 16.000 osób, z tego:

w przemyśle	-	11,500	osób
w budownictwie	-	1.400	"
w transporcie			
i łączn.	-	700	"
w obrocie towarowym	-	300	"
w gospodarce kon.	-	800	"
w oświacie i kulturze	-	400	"
w ochronie zdrowia	-	200	"
w innych	-	200	"

W istniejących największych zakładach przemysłowych przy sprzyjających warunkach rozbudowy, zatrudnienie w 1970 roku może osiągnąć :

1. w Zakładach Waltera około	14.000 osób
2. w "Radoskórze" około	6.000 "
3. w Wytwórni Papierosów "	2.000 "
4. w Zakł. Odlewniczych "	1.500 "
5. w Wytwórni Aparatury telotechnicznej "	1.600 "
6. w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego około	1.500 "

Mniej wzrosnie natomiast zatrudnienie w Zakładach Mięśnych i Zakładach Materiałów Ogniotrwałych.

Do najważniejszych nowych, przewidywanych do budowy na terenie m. Radonia inwestycji przemysłu kluczowego należy zaliczyć:

1. Zakład Ciężkich Wytaczarek - zatrudnienie docelowe około 3.500 do 5tys. osób	
2. Nowa Garbarnia Skór Miękkich "	800 osób zatrudn.
3. Zakład Remontowy Autobusów "	800 " "
4. Centralne Warsztaty Naprawcze przen. Odlewniczego zatrudn. "	300 " "
5. Stacja Technicznej Obsługi Samochodów zatrudni "	250 " "

Oprócz tego rozważana jest obecnie sprawa lokalizacji zakładu odzieżowego o zatrudnieniu około 2000 osób, w tym przeszło 80% kobiet.

Z przemysłu drobnego, ze względu na bardzo szczupły środki przewidziane dla kielecczyny na nowe inwestycje, nie przewiduje się wiele nowych obiektów tym bardziej, że wytyczne Komisji Planowania przy Radzie Ministrów idą w kierunku przesuwania tych zakładów do nalnych, słabo rozwiniętych ośrodków miejskich.

Jednakże, już ze wstępnej wersji planu pięcioletniego wynika, że przewiduje się tu:

- budowę Zakładu Konfekcyjnego "Wspólne Siły",
- " Zakładu Spółdzielni Chemicznej "Swit",
- rozbudowę Huty Żar
- " Browaru
- budowę pawilonu usługowego,
- " zakładu usług metalowych,
- " " " pralniczych,

a ponadto:

- budowę piekarni mechanicznej o zdolności produkcyjnej 24 ton pieczywa na dobę
  - budowę pawilonu piekarniczego.
- Łącznym kosztem nakładów inwestycyjnych ponad 60 milionów złotych.

Realizacja w/w nowych inwestycji da miastu łącznie ponad 6000 zatrudnionych /nowych stanowisk pracy/, co stanowi ponad 35% znacznych już i przewidywanych dla całego regionu kieleckiego nowych zakładów przemysłowych.

Łącznie z projektowanymi przyrostem zatrudnienia 16.000 osób wynikającymi ze wstępnego bilansu siły roboczej, dałoby to miastu około 22.000 nowych stanowisk pracy, tj. wzrost zatrudnienia w stosunku do 1965 roku o około 40%.

Biorąc pod uwagę, że rezerwy siły roboczej netto na koniec 1965 roku wyniosą w :

mięście Radonia	5.990 osób,	w tym	5.690 kobiet,
pow. Białobrzegi	3.590 "	"	1.700 "
" Kozienice	3.760 "	"	2.800 "
" Przysucha	1.980 "	"	1.250 "
" Szydłowiec	1.900 "	"	1.650 "
" Zwolen	990 "	"	530 "
" Radon	2.440 "	"	1.330 "

R a z e n	20.650 osób	14.950 kobiet
	w tym	5.700 mężczyzn,

Projektowany przyrost zatrudnienia przekracza wolne rezerwy siły roboczej miasta i jego zaplecza łącznie, a czterokrotnie przekracza rezerwy męskiej siły roboczej, która będzie do dyspozycji na początku roku 1966. Biorąc jednakże pod uwagę, że zapotrzebowanie na siłę roboczą będzie wzrastało stopniowo, przy równoczesnym wchodzeniu w wiek produkcyjny nowych roczników, brak męskiej siły roboczej może być częściowo załagodzony.

Biorąc również pod uwagę wzrastające zapotrzebowanie i brak na miejscu rezerw męskiej siły roboczej, oraz że w stosunku do innych ośrodków przemysłowych regionu, procent dojeżdżających codziennie do pracy w Radoniu jest niższy o przeszło 50%, należy przewidzieć do 1970 roku wzrost codziennych dojazdów do

pracy do liczby 11 - 12 tys. / w r. 1965 do Skarżyska dojeżdża 11.200 osób/.

Z innych inwestycji przewidzianych dla miasta w latach 1966 - 70 należy wymienić:

- a/ budowę - technikum mechanicznego,
 - technikum gospodarczego,
 - dwóch zasadniczych szkół zawodowych,
 - warsztatów dla zasadniczej szkoły zawodowej,
 - internatu dla technikum skórszanego,
 kosztów 43 mln zł/17% planu inwestycyjnego województwa na szkoły zawodowe/.
- b/ budowę pięciu nowych szkół podstawowych,
 " nowego obiektu dla Liceum im. Marii Konopnickiej,
 " szkoły dla głuchoniemych,
 " nowego przedszkola,
 " przychodni,
 ukończenie kina na Glinicach,
 budowę żłobka dzielnicowego łącznym kosztem nakładów około 65 mln złotych.
- c/ Budowę 15.400 izb mieszkalnych /20% planu wojew./
 w tym: 3.960 " pól rad narodowych /25% pl. "woj./
 7.600 " spółdzielczego budownictwa
 1.540 " budownictwo resortowe
 1.800 " bud. indywidualnego
 500 " " zakładowego.
- d/ Na inwestycje gospodarki komunalnej miasto otrzyma około 50 mln złotych.

Biorąc pod uwagę przewidziany program rozbudowy i wzrostu miasta do liczby 162.000 mieszkańców w 1970 roku /25 % całej ludności niejskiej regionu/ należy stwierdzić, że tempo jego rozwoju zostaje utrzymane we właściwej proporcji w stosunku do całego regionu oraz, że Radom pozostaje nadal największym ośrodkiem przemysłowym województwa. Utrzymana zatem zostaje nadal jego główna funkcja - największego ośrodka przemysłowego województwa kieleckiego. Nie ulega wątpliwości, że Radom będzie się stawał stopniowo również miastem o charakterze ponad wojewódzkim, jako największy ośrodek między Warszawą

a Krakowem, Lublinem, Łodzią. W skali kraju będzie miastem na początku 2-giej dziesiątki miast.

3. Okres planu perspektywicznego tj. do roku 1980

O kierunkach, wielkości i proporcjach rozwoju każdego regionu i każdego ośrodka w okresie perspektywicznym decydują w głównej mierze następujące czynniki:

- a/ kierunki i proporcje rozwoju dotychczasowego,
 b/ rezerwy naturalne i produkcyjne w najszerszym tego słowa znaczeniu,
 c/ rezerwy siły roboczej,
 d/ ogólnonarodowe ekonomiczne potrzeby rozwijania określonych kierunków i gałęzi produkcji.

Region kielecki posiada wszelkie warunki do dalszego szybkiego ekonomicznego rozwoju, posiada bowiem:

- bogatą bazę surowców naturalnych i dostateczne zasoby wody,
- duże rezerwy siły roboczej i dobrze wykwalifikowaną kadrę,
- właściwą gałęziowo bazę produkcyjną, której dalszy rozwój gwarantuje ogólnonarodowa potrzeba wzrostu produkcji, w tych właśnie gałęziach, które reprezentuje region kielecki,
- możliwość uzyskania dostatecznych zasobów energetycznych.

Te właśnie warunki gwarantują dalszy szybki rozwój regionu. Ponieważ historyczny, ekonomiczno-przeznaczony rozwój regionu kieleckiego wynika w znacznej mierze z jego geograficzno-przyrodniczych warunków i pod tym względem wykazuje dość dużą przewidywalność, należy sądzić, że układ ten i wykrystalizowany na jego tle podstawowe funkcje regionu zostaną w okresie perspektywicznym jeszcze bardziej pogłębione i rozwinięte.

Jeszcze przed 1970 - tym rokiem zelektryfikowana zostanie linia kolejowa Dąblin - Radom - Kielce-Tunel - Szczakowa. Przewiduje się, że również do roku 1970 ukończone

zostanie przebudowana trasa Warszawa-Radom, a do 1975 roku odcinek ten zostanie zelektryfikowany. W tymże okresie przewiduje się elektryfikację odcinka kolei Tunel - Kraków, oraz ukończenie elektryfikacji do 1980 roku trasy kolejowej Rozwadów - Skarżysko - Tomaszów Maz. - Kaliszki.

Do roku 1975 ukończona zostanie budowa rozpoczętej w planie 6 -cio letnim linii kolejowej Sitkówka-Busko - Zabno - jak również rozpoczęta zostanie i ukończona budowa linii kolejowej Kielce - Ostrowiec.

Region kielecki stanie się przez to najpoważniejszym w centrum kraju, poza Warszawą, węzłem kolejowym, którego funkcja komunikacyjna w skali kraju nabierze pierwszorzędного znaczenia. Podstawowymi węzłami w tym układzie będą Skarżysko, Kielce, i Radom. Również ogólnokrajowego znaczenia nabierze w regionie funkcja rekreacji i wypoczynku, której rozwój opierać się będzie na naturalnej bazie przyrodniczo-geograficznej, korzystnym dla całego kraju położeniu geograficznym regionu dogodnym układzie komunikacyjnym, oraz rozbudowanym do tego czasu zapleczu wypoczynkowo-usługowym.

Bogate tradycje przemysłowe regionu, szczególnie przemysłu ciężkiego i materiałów budowlanych, oraz przemysłu spożywczego i częściowo-chemicznego reprezentujących już w chwili obecnej nowoczesne kierunki produkcji i technologii produkcji, przy odpowiednim ich dalszym rozwijaniu i inwestowaniu, stwarzają techniczne i ekonomiczne podstawy do przekształcania do 1980 roku regionu w przodujący i nowoczesny w skali kraju okrąg przemysłowy, szczególnie w zakresie przemysłu ciężkiego i materiałów budowlanych. Przy dwukrotnym zaledwie wzroście zatrudnienia w stosunku do stanu z 1965 roku, przemysł regionu może dać w roku 1980 tym - czterokrotny wzrost wartości produkcji globalnej.

Przewiduje się również, że do roku 1980 bardzo poważnie rozwinię się przemysł rolno - przetwórczy, szczególnie w rejonach południowych województwa stanowiących bogatą bazę produkcji towarowej nie tylko dla potrzeb własnych, ale również dla regionów

sąsiednich. Celem zapewnienia dostatecznej ilości stanowisk pracy dla kobiet, szczególnie w większych ośrodkach miejskich, jak Radom, Kielce, Skarżysko, Starachowice i innych miastach, rozwinęły tu zostanie w odpowiednich proporcjach przemysł lekkiej i elektronicznej, a między innymi: zakłady włókiennicze, dziewiarskie, elektroizolacyjne, elektroniczne, przetwórstwa chemicznego itp. Do lokalizowania tych zakładów region posiada korzystne warunki.

Celem zapewnienia dla potrzeb osadnictwa, przemysłu i rolnictwa dostatecznych rezerw zasobów wodnego, bogate, lecz dotychczas niezagospodarowane zasoby wodne regionu obliczane wstępnie na ca 3,5 mln m³ wody /bez zasobów Wisły/ zostaną odpowiednio zagospodarowane przez regulacje podstawowe i retencje. Na obszarze całego regionu przewiduje się zagazynowanie w dużych i mniejszych zbiornikach około 400 mln m³ wody. Największe z nich to projektowany zbiornik pod Chęcinami, w Sulejowie, pod Ostrowcem, pod Radoniem, w Brodach, pod Skarżyskiem i szeregiem innych.

Niezależnie od potrzeb gospodarczych zbiorniki wodne podniosą jeszcze bardziej atrakcyjność regionu jako bazy turystycznej. W organizacji przestrzennej regionu nie zajdą jakiegoś zasadnicze przeobrażenia; raczej się pogłębi i bardziej skryształizuje istniejący, względnie zarzysowujący się układ.

Województwo kieleckie można podzielić z punktu widzenia przyszłego rozwoju ekonomicznego na 5 głównych regionów ekonomicznych:

- 1/ Centralny region ekonomiczny, obejmujący staropolski okrąg przemysłowy, świętokrzyski okrąg przemysłu mineralnego, oraz wiedeński okrąg przemysłowy z przemysłem metalowym i garbarskim.
- 2/ Przyszłościowy region siarkowy - obejmujący powiat sandonierski i staszowski i część tarnobrzeską.
- 3/ Region doliny Nidy - z powiatami: buskim, pińczowskim, włoszczowskim, Kazimierz Wielkim.

- 4/ Region środkowej Wisły - który rozwijał się będzie w oparciu o zasady wody Wisły oraz o kombinaty w kręgu puławskim,
- 5/ Region północny, którego centrum stanowić będzie Opoczno, które do 1978 r. będzie intensywnie rozwijane jako ośrodek przemyślny włókienniczy, szklarski i ceramiczny. Awans swój Opoczno będzie zawdzięczać głównie deglomeracji n. Łodzi. Rozwinie się też Przysucha, i Białobrzegi które dotychczas należą do 100 najniższej uprzemysłowionych powiatów w kraju.

Szczególnie silnie rozwinie się znany - historyczny Staropolski Okręg Przemysłowy - uklasowany w rejonie Gór Świętokrzyskich, wzdłuż dolin rzek Kamiennej, Czarnej i Silnicy i sięgający do Ostrowca - na południowym wschodzie poprzez Starachowice - Kielce - Skarżysko - do Końskich na północnym zachodzie regionu, rozwinie się pod względem przemysłowym jeszcze silniej ze szczególnym nasileniem przemyślnym ciężkiego i materiałów budowlanych i będzie się zaliczać do najsilniejszych, nowoczesnych okręgów przemysłowych kraju.

Przewidziana do 1980 roku elektryfikacja linii kolejowej Tomaszów Maz. - Sandonierz przez Końskie Skarżysko - Ostrowiec powiąże bardzo silnie okrąg z Tomaszowem i Stalową Wolą - dwoma szybko rozwijającymi się centrami przemysłowymi sąsiednich województw. W północnej części regionu skryształizuje się zupełnie wyraźnie, aczkolwiek nie rozwinie się jeszcze w pełni, nowy okręg przemysłowy, którego oś stanowić będą zelektryfikowana linia kolejowa Radom - Dęblin Puławy i trasa drogowa II kl. Radom - Puławy.

Puławy w tym okresie staną się dużym ośrodkiem przemysłu chemicznego, wokół którego, a głównie wzdłuż tych osi komunikacyjnych powinien powstać cały szereg mniejszych zakładów przemysłowych.

W okręgu tym najbardziej dynamiczny rozwój wykazywać będzie miasto Puławy, w związku z budującym się tu dużym kombinatem przemysłu chemicznego.

Miasto to osiągnie w roku 1980 około 60.000 mieszkańców.

W tymże roku Pionki osiągną 25.000, Kozienice około 13.000, Zwoleń około 9.000, a Radom osiągnie 200.000 mieszkańców. Ze względu na wielkość i strukturę wewnętrzną, oraz funkcje produkcyjne tego dużego centrum przemysłowego, jak również jego bogato rozbudowane funkcje usługowe, Radom automatycznie staje się centrum tego nowego zarysowującego się okręgu przemysłowego. Wzrosną również w tym okresie inne miasta, będące w zasięgu wpływów Radonia, więc Szydłowiec do 9.000, Przysucha do 8.000 i Białobrzegi do 6.000 mieszkańców.

Zatrudnienie w przemyśle w Radoniu powinno w 1980 roku osiągnąć ca. 50.000 osób, a jego rola jako głównego ośrodka szkolnictwa zawodowego w północnej części województwa, oraz usług w zakresie handlu hurtowego i lecznictwa zamkniętego, zostanie jeszcze bardziej ugruntowana.

x x x

W przygotowaniu referatu korzystałem szeroko z materiałów WKPG w Kielcach, a zwłaszcza pracowni planów regionalnych oraz opracowań kierownika tej pracowni - inż. A. Mojsiejewki.

Stefan Witkowski

Stan zaawansowania prac badawczych
nad miastem i regionem Radomia

Jednym z głównych zadań Radomskiego Towarzystwa Naukowego jest zorganizowanie informacji naukowej, określającej stan zaawansowania prac badawczych w różnych dziedzinach, mających jako wspólny przedmiot badań miasto Radom i jego region.

Jako najpilniejszą potrzebą w tym zakresie uznano opracowanie możliwie pełnej bibliografii regionalnej. Na zlecenie Towarzystwa Stanisław Zieliński opracował bibliografię miasta i regionu dla okresu powojennego, obejmującą ok. 600 pozycji publikacji zawartych w drukach zwartych oraz różnych czasopismach do tygodników włącznie. W bibliografii tej oprócz pozycji mających charakter naukowy znalazły się również publikacje o charakterze publicystycznym, rzucające światło na aktualność niektórych tematów. W opracowaniu znajduje się dalszy ciąg tej bibliografii, obejmującej okres międzywojenny i wojenny, poczym zostanie opracowana bibliografia regionalna do okresu pierwszej wojny światowej. Bibliografia okresu powojennego jest publikowana w wydawnictwie "Rozwój Radomia 1945-1964".

Poważną pomocą dla opracowań historycznych jest dokonana przez mgr. Włodzimierzę DREWNIĘWSKĄ kwerenda archiwaliów dotyczących Radomia znajdujących się w Archiwum Akt Dawnych. Opracowanie to jest przygotowane do opublikowania w "Biuletynie Kwartalnym" R.T.N. Znacznym ułatwieniem warsztatu badawczego jest katalog zasobu akt Archiwum Radomskiego. W archiwum znajduje się również spis prac nagisterskich dotyczących Radomia.

Bibliografia stanowi jedną z podstawowych pozycji informacji naukowej, lecz nie jest to informacja jedyna. Niezbędne jest również utrzymanie kontak-

tów naukowych z instytutami naukowymi i katedrami prowadzącymi prace badawcze na naszym terenie jak również śledzenie postępu prac badawczych i opracowań prowadzonych przez instytucje statystyczne, gospodarskie, oraz organy planowania regionalnego i przestrzennego.

Opracowanie niniejsze jest próbą podsumowania istniejącego stanu zaawansowania prac badawczych w różnych dziedzinach nauk a dotyczących Radonia i obszaru jego bezpośrednich wpływów a obejmujących praktycznie zasięg powiatu radonskiego, zwolenińskiego, kozienickiego, białobrzoskiego, przysuskiego, szydlowieckiego oraz częściowo powiatu iłżeckiego i opoczyńskiego.

Ten zasięg wpływu jest uogólniony zgodny pod względem terytorialnym z opracowaniem dr. Wincentego Kowalca i stanowi w regionie województwa kieleckiego wyróżniający się pod względem geograficznym, struktury społeczno-gospodarczej oraz etnograficznym region /subregion/.

Okres powojenny w związku z ożywieniem badań naukowych przyniósł znaczne pogłębienie badań o strukturze miasta i regionu, o procesach zachodzących na tym terenie oraz podniósł stan zaawansowania prac badawczych w poszczególnych gałęziach nauk.

W okresie powojennym nastąpiło znaczne rozszerzenie naszych informacji o warunkach przyrodniczego środowiska geograficznego miasta i jego otoczenia. Jedne z tych prac wynikały z planowanych ogólnokrajowych badań, inne w wyższym zakresie wynikały z badań mikroregionalnych i dotyczyły tylko miasta lub też jego fragmentów. W niedostatecznym rozmiarze prowadzono badania w zakresie geografii ekonomicznej a szczególnie osadnictwa.

Badania geologiczne dotyczą głównie pleistocenu, innych zaś formacji tylko w sporadycznych wypadkach przy sposobności badań złóż minerałów użytecznych a więc trzeciorzędu przy badaniu złóż węgla brunatnego w okolicach Głowaczowa, górnej jury w związku z budową cementowni w Wierzbicy. W zakresie badań nad czwartorzędem należy wydzielić podstawowe prace i startowanie całego terenu na arkuszu "Radon" przez prof. dr. E. Rublega, którego również dziełem

jest mapa geologiczna t. zw. "odkryta". Cenne prace w zakresie geologii wykonał Instytut Geologiczny w zakresie badania górnej jury w okolicach Wierzbicy przez Jadwigę Denborską i badania złóż fosforytów przez Marię Lazarek Kiepuską. Profesorowi Rublegu zawdzięczamy również poważną, przyczynkową pracę do hydrogeologii Radonia i okolic: Tom I "Archiwum Wierceń" na arkuszu "Radon". Opis ogólny struktury geologicznej naszego regionu dał T. Żelnic w artykule publikowanym w biuletynie RTN. Konferencja naukowa zorganizowana przez oddział PTG w Radoniu w kwietniu 1964r. wykazała, że nad poszczególnymi problemami geologicznymi naszego regionu pracuje katedra Uniwersytetu Warszawskiego.

Charakterystyka morfologiczna w najogólniejszym zarysie dokonana została przez J. Pitkiewicza i J. Kondrackiego brak jest jednak szczegółowszych opracowań morfologii terenu przynajmniej w skali 1:100.000. W roku ubiegłym ukończył dr. Bartosik z Uniwersytetu Łódzkiego kartowanie morfologiczne arkusza "Iłża" i w roku bieżącym zamierza przystąpić do kartowania arkusza "Radon". Praca ta potrwa zapewne kilka lat.

Badania w zakresie hydrogeologii i hydrografii, mające podstawowe znaczenie dla osadnictwa i produkcji, są na naszym terenie bardzo zaniedbane, podobnie zresztą jak i na terenie całego kraju.

Poważnym wkładem jest tu opracowanie mapy współczynnika wodoprzepuszczalności przez Hannę Tonczyk z Geoprojektu, jako fragmentu studium fizjograficznego powiatu Radon. Znaczny zasób informacji jeśli chodzi o wody głębie uzyskano przy budowie głębokich studzien dla wodociągu miejskiego i wodociągów lokalnych. W ciągu dwóch lat otrzymano opracowane na zlecenie Miejskiego Przedś. Wodociągów i Kanalizacji bilanse wód głębszych dla Radonia.

Należy podkreślić stosunkowo słabo opracowaną hydrografię naszych wód powierzchniowych. W materiałach redakcyjnych RTN znajduje się cenne studium hydrograficzne dorzecza rzeki Radonki wykonane przez Kazimierza Mroza.

Braki w zakresie hydrografii, hydrogeologii, morfologii terenu, wodoprzepuszczalności formacji pleistocenu są obecnie odczuwane bardzo dotkliwie

w związku z zanierzonymi wielkimi inwestycjami w zakresie gospodarki wodnej, budowy wielkich zbiorników wodnych i podniesienia horyzontu wód gruntowych, co ma podstawowe znaczenie dla produkcji rolniczej naszego regionu.

Ostatnie lata przyniosły poważną poprawę materiałów dotyczących klasyfikacji gruntów dla celów bonitacji. Wyniki klasyfikacji zostały skartowane dla Radonia na mapie w skali 1:5000, dla powiatu, wynagającego już uogólnień opracowanie takie już w skali 1:100.000 zostało wykonane przez Geoprojekt. Należy tu również podkreślić dotyczące całego województwa cenne opracowanie Michała Strzemskiego w zakresie typologii gleb oraz rejonizacji przyrodniczo-rolniczej.

Badania w zakresie klimatu są w skali regionu niedostateczne, czemu na przeszkodzie stoi głównie zbyt rzadka sieć stacji meteorologicznych /stacje meteorologiczne - Radon, Paławy, Sucha, "opadówki" - Brzoza, Zwoln, Solec n/Wisłą, Skarżysko/. Ogólne badania klimatyczne dla Radonia wykonał W. Bakoński z "Geoprojektu". Wpływ przemysłu na klimat Radonia był przedmiotem pracy mgr. inż. L. Sadlika.

Jako opracowanie syntetyczne, lecz raczej o charakterze kompilacyjnym należy wymienić studia Geoprojektu: pt. "Opracowanie Fizjograficzne rejonu osadniczo-rolnego Radon" oraz "Fizjografia ogólna miasta Radonia". Wartość tego ostatniego studium została zmniejszona przez opracowanie poszczególnych fragmentów miasta różnymi metodami, które w latach 1954 - 1963 obowiązywały w schematach "Geoprojektu".

Problem osadnictwa wokół Radonia był przedmiotem zainteresowań Karola Potkańskiego w pierwszych latach bieżącego wieku "Usszcza Radonska". Niestety prace Potkańskiego nie stała się tak zapładniająca dla osadnictwa studiów regionalnych jak podobne prace prof. Maitzena we Wrocławiu. Badania osadnicze Potkańskiego nie były nadal kontynuowane przy zastosowaniu nowszych metod badawczych.

Wobec tego, że stoją na progu zasadniczych przemian w osadnictwie wsi polskiej, uwarunkowanych głównie rozwojem sił wytwórczych i nową techniką rolnictwa, inwentaryzacja i ocena istniejącej struktury

sieci oraz badania genetyczne tej sieci są problemem bardzo pilnym. Planowanie regionalne wymaga również materiałów badawczych, aby w przekształcaniach sieci osadniczej oprzeć się na optymalnym wykorzystaniu istniejących zasobów trwałych sieci osadniczej.

Należy podkreślić, że znaczną ilość materiałów, dotyczących struktury sieci osadniczej, zasobów trwałych osadnictwa oraz struktury przestrzennej miast i osiedli mają zgromadzone pracownie urbanistyczne. Materiały te mogą stać się poważną bazą badawczą. Poważny wkład naukowy w badania historyczne rozwoju struktury przestrzennej miasta Radonia wniósł doc. dr. Wojciech Kalinowski.

Regionalne badania struktury produkcji i problemów ekonomicznych zaawansowane są bardzo słabo. Genezę sił wytwórczych i ich rozwój należy śledzić dopiero z właściwym ustawieniem badań historii kultury materialnej.

Jeżeli chodzi o wczesny okres osadnictwa naszych ziem, dotychczas mamy jeszcze niedostateczną ilość przekazów historycznych i zbyt małą ilość badań stanowisk archeologicznych, które pozwoliłyby na właściwe uogólnienie. Należy podkreślić, że okres powojenny wniósł tu znaczne osiągnięcia w badaniu produkcji przemysłowej okręgu zagłębia staropolskiego i kieleckiego, co jest poważną zasługą prof. Pazdura.

Niedostateczny jest nadal stan naszej wiedzy o stosunkach produkcyjnych w okresie tworzenia nowoczesnego przemysłu w XIX w. i na tym tle stosunków społeczno-gospodarczych. Brak tego rozeznania prowadzi często do mylnych interpretacji linii rozwoju przemysłu, jak również oceny ruchów społeczno-politycznych na przełomie XIX i XX w. Podobnie sytuacja przedstawia się w okresie międzywojennym. Brak jest monograficznych opracowań zakładów branż przemysłowych i uchwycenia tendencji rozwojowych przemysłu. Oczywiście, w związku z tym nie może być nowy o syntezie struktury przemysłu /struktura własności i finansowania, rynek zbytu i zaopatrzenie, stosunki pracy, postęp techniczny, zasoby trwałe/.

Ponieważ Radon jest miastem o przeważającej funkcji przemysłowej - Radonskie Towarzystwo Naukowe jako podstawowe zadanie swej pracy w najbliższej przyszłości założyło sobie wypełnienie tej luki.

Podobnie stosunki konsumpcji są przedmiotem badań jedynie dorywcze i to w ograniczonym zakresie. Wyniki badania struktury konsumpcji i organizacji sieci handlowej były publikowane dla Radonia i Ostrowca.

Znacznym ułatwieniem dla analiz ekonomicznych są opracowania statystyczne. Dane Spisu Powszechnego 1960 r. odnośnie podstawowych liczb /ludność, mieszkania/ zostały opublikowane w skali miast i gromad. Rocznik wojewódzki z 1960 r. podaje dane wg. powiatów. Dla miasta Radonia został opublikowany Rocznik Statystyczny 1960 w szerokiej problematyce i dla poszczególnych lat 1958-1960. Obecnie w opracowaniu znajduje się nowy Rocznik obejmujący lata 1961-1964 oraz w wielu wypadkach podający dane statystyczne w przekroju dwudziestolecia /sieć handlowa i rzemieślnicza, rozwój urządzeń komunalnych/. Rocznik ten będzie obejmował prawdopodobnie również materiały dotyczące powiatu radonskiego.

Rozwój stosunków społeczno-gospodarczych miasta jest ujęty głównie w wydawnictwach "Radon, - szkice z dziejów miasta" oraz w znajdującej się w druku książce pt. "Rozwój Radonia 1945-1964".

Stosunki społeczne w szerszym zakresie nie były przedmiotem badań, wstępne studium stosunków ekologicznych opracował dr. Zygmunt Pióro /publikowanych w Roczniku I zeszyt 1 "Biuletynu R.T.N.Y. Autor wskazał również drogę dalszych badań ekologii społecznej miasta. Chodzi tu głównie o pogłębienie badań szczególnie w zakresie przemieszczenia struktury społecznej, przemieszczenia postaw w związku ze wzrostem poziomu wykształcenia, uświadomienia politycznego i wzrostu stopy życiowej, jak również zachowania się jednostki w zbiorowości społecznej. Powyższe przemiany powodują zapotrzebowanie na szereg urządzeń materialnych jak również zmiany w strukturze popytu na dobra konsumpcji materialnej i kulturalnej.

Badania te muszą objąć tak środowisko miejskie jak i środowisko wiejskie otaczającego miasto regionu, gdyż różnica warunków życia w mieście i na wsi stanowi siłę notoryczną ruchów ludności ze wsi do miasta.

Badania historyczne w Radoniu znajdują sprzyjające warunki rozwoju.

Poważną bazę dla tego rodzaju badań o charakterze regionalnym stanowi bogate archiwum zawierające zespoły akt, głównie dziewiętnastowiecznych dotyczących województwa sandzierskiego i rządu gubernialnego radonskiego, zarządu miasta Radonia i zarządu dóbr państwowych.

W okresie powojennym rozszerzyły się nowe informacje o osadnictwie i kulturze materialnej w przeszłości przez wykopaliska archeologiczne, głównie na grodzisku Piotrówka i w dolinie rzeki Mlecznej, prowadzone przez Stację Archeologiczną PAN pod kierunkiem mgr. E. Kieszkowskiej. Należy również podkreślić, że w zakresie monografii historycznych miasta istnieje pewna ciągłość: Ks. Siarczyński, Ks. Gacki, Ks. Wiśniewski, Jan Luboński. Brak jest monografii historycznej dotyczącej okresu międzywojennego i powojennego. Znajdujące się w druku dzieło pt. "Rozwój Radonia 1945-64" wypełni częściowo lukę dotyczącą okresu powojennego. W dalszym ciągu pozostaną poważne braki monograficzne dotyczące okresu międzywojennego. Słabe nasze rozeznanie stosunków okresu międzywojennego, w którym nastąpiły poważne przekształcenia struktury społeczno-gospodarczej miasta prowadzą często do mylnych interpretacji obecnej struktury miasta.

Podobnie sprawa przedstawia się z interpretacją historyczną ruchów społecznych i politycznych na naszym terenie.

Jeszcze mniejszy zasób informacji o charakterze monograficznym istnieje w stosunku do terenów powiatu otaczających miasto.

Dzięki opracowaniu Kazimierza Mroza wyróżnia się tu powiat Kozienicki. Brak jest natomiast monografii powiatu radonskiego, szydlowieckiego, przysuskiego, zwolańskiego i białobrzeskiego. Nad monografią historyczną-geograficzną powiatu lipskiego pracuje zespół oddziału radonskiego Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Ożywienie inicjatywy miejscowej na skutek akcji Tysiąclecia spowodowało w wielu środowiskach miejskich i powiatowych, dążność do opracowania monografii miast i powiatów. Były jednak wypadki dawania zleceń osobom nie gwarantującym wykonania prac na odpowiednim poziomie. Zlecenie takie winno być raczej

przekazywane instytucjom lub towarzystwom naukowym, które odpowiadają za jakość i wykonanie monografii. Mieliśmy możność zapoznać się z monografią miasta

Starachowice, wykonaną w oparciu o Instytut Historii Kultury Materialnej PAN i przedstawiającą wartościową pozycję bibliograficzną.

Należałoby zachęcić władze powiatów i większych miast, aby inicjowały opracowanie monografii uwzględniających w znacznej mierze problematykę współczesną.

W oparciu głównie o zasoby Archiwum w Radomiu : znajduje się obecnie w opracowaniu kilka prac doktorskich i magisterskich dotyczących rozwoju różnych rodzajów działalności jak: opieka społeczna, przemysł, szkolnictwo i inne. Prace te, ujęte krytycznie wykorzystane na materiały źródłowe pozwolą na pogłębienie znajomości problematyki miasta.

Jan Pazdur

Związek nauki i praktyki
w badaniach regionalnych

Towarzystwo Naukowe jako forma działalności społecznej jest wytworem minionej epoki. Nie chcę przez to powiedzieć ani, że przestarzała, ani że wydoskonalona. Wiele instytucji wytworzonych przez kapitalizm odpowiada i dzisiaj znakomicie swoim zadaniom - do takich należą np. politechniki, muzea narodowe, wystawy przemysłowe lub powszechne. Czas trwania instytucji jest dla niej oczywiście ważną okolicznością charakteryzującą, ale o żywotności jej decyduje nie wiek ani doświadczenie lecz związek ze sprawą, która ma być osiągnięta, a więc program.

Wykonanie programu albo przejęcie go przez organizację o wyższej sprawności decyduje o zamieraniu instytucji mniej sprawnych.

Dlatego, aby mówić o Towarzystwie naukowym jako formie działalności społecznej, trzeba przypomnieć, że tak powiem - bohaterski okres tej instytucji, przeżyty w epoce kapitalizmu. Trzeba choćby dlatego, że kapitalizm na ziemiach Polski był znacznie spóźniony w rozwoju, nigdy nie osiągnął takiego stopnia wydoskonalenia swych form co w innych krajach kapitalistycznych, a ponadto miał w sobie elementy kolonialne, które nie sprzyjały powstawaniu tego typu instytucji co Towarzystwa naukowe. Jeżeli w ciągu 20 -lecia Polski Ludowej mieliśmy i mamy do czynienia między innymi ze spontanicznym dążeniem do zwielokrotnienia liczby towarzystw naukowych, to musimy jednocześnie widzieć dwa zjawiska - zaniedbania poprzedniego okresu i aktualną zdolność do nadrabiania opóźnień. Te sprzeczności są potrzebne aktualnie bynajmniej nie dla samej satysfakcji. Czas się bowiem nie zatrzymał aby go można było dogonić utartymi

drogami. Bieg cywilizacji przyspiesza tempa. Społeczeństwa zaawansowane, wolne od wielu naszych zmartwień, działają skutecznie na rzecz utrzymania dystansu względem ambitnego pościgu. W dziedzinie nauki i techniki związanej z poziomem społecznej kultury materialnej i organizacji przychodzi im to łatwiej niż w dziedzinie sportu wyczynowego. Dlatego świadomość nadrabiania zaniedbań w rozwoju nauki musi iść w parze z racjonalizacją form i metod pracy naukowej.

Zwielokrotnianie liczby instytucji służących rozwojowi nauki jest połową zadania postawionego naszemu pokoleniu. Druga połowa polega na modernizacji tych instytucji w sensie ich lepszego powiązania z praktyką, w celu szybszego przenikania wyników badań do bieżącego życia. To daje szansę skrócenia odległości do czołówki. To jest przyczyna, dla której trzeba się zastanowić nad modelem towarzystwa naukowego przekazany przez przeszłość i lepszym wykorzystaniem tej instytucji w naszych warunkach społeczno-politycznych.

W Polsce współczesnej mamy do czynienia z dwoma rodzajami towarzystw naukowych. Jeden z nich reprezentuje proces różnicowania się nauki na co raz większą liczbę dyscyplin o zawężonej specjalizacji, podyktowanej postępem wiedzy. Do tej grupy należą liczne towarzystwa ogólnokrajowe, zorganizowane centralistycznie i powiązane zazwyczaj po przez swoje "zarządy główne" z ważniejszymi ośrodkami badań dla danej dyscypliny. Ich praktyczna działalność badawcza rozwijana w oddziałach terenowych możliwa jest właściwie tylko w grupie nauk społecznych. Wszystkie bowiem specjalizacje z grupy nauk ścisłych i stosowanych wymagają zazwyczaj pracowni bądź warsztatów doświadczalnych z zawodowym personelem, co jest sprzeczne z tradycyjnymi zasadami pracy w towarzystwach tego typu.

W obrębie grupy ogólnopolskich towarzystw specjalistycznych w rodzaju Polskiego Tow. Matematycznego, Filologicznego, Historycznego, Ekonomicznego, Farmaceutycznego i innych, mieści się też zespół branżowych stowarzyszeń naukowo-technicznych, dla których zagadnienia nauki nie stanowią wyłącznej

Związek nauki i praktyki w badaniach regionalnych 41

racji istnienia lecz jeden z celów działalności programowej, obejmującej całość interesów określonego zawodu. Na drugi rodzaj towarzystw naukowych składają się lokalne i regionalne Towarzystwa, w których przejawia się dążność do zajmowania się wszystkim, co może być przedmiotem badania. Praktyczne granice dla wybujałych aspiracji są w tych przypadkach wytknięte środkami materialnymi. Gdyby jednak środki takie stały do dyspozycji, towarzystwa regionalne próbowałyby naśladować programy akademii nauk, może tylko niekiedy i to w wycinkowych problemach, zawężone terytorialnie.

Towarzystwa tego typu wyrażają tendencję do współdziałania nauk w obrębie problematyki podyktowanej wspólnotą organizacji społeczno-politycznej albo swoistością przyrody i kultury. Odnaczają się one układem poziomym w przeciwieństwie do pionowego kierunku organizacji specjalistycznych. Wydaje się przy tym oczywiste, że obydwie koncepcje są równoprawne, zarówno bowiem różnicowanie się nauk jak i ich integracja muszą się nieustannie przenikać w interesie postępu wiedzy o przyrodzie i człowieku.

Fakt powstania i rozwoju wymienionych typów towarzystw naukowych przed dwu lub półtorawiekami zachęca do krytycznego spojrzenia na ten model instytucji. Z teorii materializmu historycznego wiemy, że z odmiennego podłoża społeczno-ekonomicznego wyrastają odmienne instytucje. Zjawisko to nie koniecznie oznacza zanik jednej formy na rzecz drugiej. Niekiedy zmienia się tylko treść w obrębie starej formy. Tak np. różni się zasadniczo feudalny parlament angielski od parlamentu kapitalistycznej Anglii, choć pojęcie czyli formę tej reprezentacji społeczeństwa nie ulega zmianie.

Nie mniejsze różnice dzielą sejm szlachecki od obecnego sejmu PRL. Podobnie ma się rzecz z towarzystwami naukowymi typów. Zakładano je nasowo z inicjatywy i w oparciu o środki społeczne we wszystkich krajach kapitalistycznych. Państwo kapitalistyczne pozbawione większości dochodu narodowego na rzecz burżuazji wyręczało się inicjatywą prywatną tak w gospodarowaniu jak i nauce i kulturze. Ilość instytucji naukowych utrzymywanych środkami publicz-

- nymi nie odpowiadała potrzebom gospodarki prywatnej. Specjalizacja przedsiębiorstw w coraz to nowych kategoriach produkcji wymagała coraz to żywszego rozwoju nauki o zróżnicowanych kierunkach badawczych. Jednocześnie pod wpływem żywiłowego rozwoju gospodarki kapitalistycznej wyłaniały się regiony w swistej problematyce i budziły się swoisty demokracizm, stwarzając warunki dla działalności towarzystw naukowych regionalnych. Charakterystyczny dla kapitalizmu rozdział pracy fizycznej od umysłowej decydował o tym, że zagadnienia produkcji nie wchodziły do programów żadnego z dwu typów towarzystw naukowych. Popieraniem produkcji zajmowały się oddzielne towarzystwa - jak rolnicze, przemysłowe, przyjaciół rzemiosła itp. organizowane przez właścicieli kapitału. Tam się ogłaszało konkursy na wynalazki, organizowało wystawy, wyznaczało stypendia i nagrody, gromadziło spostrzeżenia mające na celu poprawę techniki i ekonomiki. Stamtąd wychodziły impulsy do zakładania stałych placówek badawczych na usługach poszczególnych przedsiębiorstw.

W miarę dojrzewania gospodarki kapitalistycznej do form imperialistycznych rosła ekskluzywność nauki związanej z praktyką i zacieśniały się węzły pomiędzy przedsiębiorstwami i państwem, dzięki czemu znaczną część zadań naukowych realizowanych pierwotnie zawodowo ale środkami prywatnymi można było przerzucić na nowoczesne instytucje państwa - uczelnie specjalistyczne, instytuty, zakłady i pracownie. Ich sprawność dzięki wyposażeniu w odpowiednie zespoły specjalistów i wysoko rozwinięte środki techniczne do prac eksperymentalnych zmieniły w istotny sposób pozycję zajmowaną przez towarzystwa naukowe. Zmiany te dokonały się wszędzie. Jednakże w krajach, które przeszły na gospodarkę społeczną sięgają o wiele głębiej, stwarzając przesłanki do wypełniania nowymi treściami wszelkich starych form o niekwestionowanej żywotności, m.in. towarzystw naukowych obydwu typów.

Oczywistym następstwem społecznym środków produkcji musiała być gospodarka planowa. Zawiera ona w swoim założeniu pierwiastek nauki i to nauki bardzo złożonej, operującej skomplikowanymi aparatami mern, obliczeń statystycznych, praw ekonomicznych rachunku prawdopodobieństwa itp. Gospodarka planowa skierowała

cały nurt nauki na drogę rozwoju sił wytwórczych, wskutek czego wszelkie działania społeczne oddziaływały na warunki bytu materialnego i dochód narodowy otrzymało cechy naukowe. Postulat jedności teorii i praktyki awansował w tym układzie do rangi podstawowego prawa postępu w każdej dziedzinie. Nauka została powiązana z praktyką przez powołanie instytutów branżowych, liczne biura studiów i projektów oraz społeczny ruch racjonalizatorski ujęty w ramy organizacyjne. Krajowy plan badań naukowych stał się częścią narodowego planu gospodarczego.

Obok tego centralistycznego kierunku przenikania nauki do praktyki życia bieżącego z dużą mocą działał też kierunek odwrotny, decentralistyczny. Opierał on się na systemie rad terenowych, którym ustrój ludowy przyznawał szerokie kompetencje w zakresie spraw lokalnych i regionalnych. Obchody jubileuszowe Tysiąclecia Państwa Polskiego przez odwołanie się do tradycji zaktywizowały w wysokim stopniu poczucie obywatelskie społeczeństwa. Pod ich wpływem uświadomiono sobie, że nurt historyczny przepływa przez cały kraj, pozwalając każdemu obywatelowi zapisać się złotymi zgłoskami w kronice dziejów narodowych. Przekonywały o tym intensywnie prowadzone badania historyczne, dzięki którym odżywały inierne rzesze ludzi zasłużonych pożyteczną pracą dla swego środowiska. To przonawiało do wyobraźni i ujawniło się pod postacią wielorakich inicjatyw, w tym również właśnie naukowych.

Nie każdy ośrodek potrafił przy tej okazji wyjednać dla siebie funkcje wyższej uczelni. Rzadko który też poprzestawał na takiej fundacji. Bo istotnie wyższa uczelnia nie rozwiązywała w całości zapotrzebowania na naukę jakiegoś życia bieżącego danego ośrodka. Toteż zawsze pozostawało jeszcze pole do działalności lokalnych instytucji naukowych, tak specjalistycznych jak uniwersalnych. Wzory były gotowe. Wydawało się, że nie pozostaje nic innego jak je zastosować.

Tymczasem sprawa nie przedstawia się tak prosto. To co było doskonałe w warunkach wolnokonkurencyjnego kapitalizmu może niezaadawać nas w demokracji ludowej. Towarzystwa naukowe opierały się formalnie na zasadzie dobrowolnego zasięgu członków i swobodnego wyboru przez nich przedmiotu badań według upodobania.

Było to zgodne z postępowym liberalizmem i leseferyzmem. W praktyce jednakże przyjmowanie na członków ograniczone było wielorakimi warunkami, a przedmiot badań bynajmniej nie dowolny. Można by daremnie szukać np. towarzystw naukowych, skupiających takich badaczy jak Marks, Engels, Lassale, Czarnyszowski, Worcell. Fundatorzy i moiżni dobrodzieje wspierający towarzystwa naukowe dbali o to, aby ich członkowie zajmowali się zagadnieniami teoretycznymi, odległymi od praktyki - historią, filologią, sztuką, ontografią, naukami ścisłymi. Statuty zabezpieczyły mniej lub więcej ekskluzywny charakter towarzystw naukowych legitymowany bądź uznany już dorobkiem kandydatów, bądź ich pochodzeniem i kwalifikacjami formalnymi, wśród których ukończenie określonej uczelni odgrywa- ją dużą rolę.

Obciążenia dziedziczne rodowodu towarzystw naukowych, obydwu typów nie przestały mieć dla nas znaczenia. Niekiedy przetrwały one w postaci sześc- kowej. Do takich należy np. warunek znalezienia co naj- mniej 2 członków dla uznania nowego kandydata. O wiele ważniejszymi jednak od przeżytków procedural- nych są obciążenia modelu działalności, ponieważ właś- nie pod tym względem towarzystwa naukowe, zwłaszcza ich regionalna odmiana nie zupełnie odpowiadają swoim zadaniom.

Region, bez względu na podstawę jego wyodrębnienia - geograficzną, historyczno-kulturową, gospodarczą czy też tylko administracyjną jest obszarem, w którym podobnie jak w zakładzie pracy zachodzą pewne zmię- te procesy wytwórcze. Ma on swoją indywidualność, na którą składają się suma zasad wyodrębnienia i stopień świadomości. Dzięki temu ma też możliwość w sposób swoisty rozwiązywać zadania stawiane pryncypialnie przez nadrzędny organ społeczno polityczny. W zależ- ności od tego czy korzysta z tych możliwości - wywią- że się ze swoich zadań lepiej albo gorzej.

Wiemy, że te same środki pracy inaczej zorgan- izowane dają odmienne, często lepsze rezultaty pro- dukcyjne. To sprawa inicjatywy lokalnej. Indywidual- ność regionu polega właśnie na tym, że dzięki swoistej inicjatywie wytwarza dodatkowe impulsy do rytmu ży- wiącego organizm państwowy. Łatwo pojąć, że jeśli ogólny rytm jest planowany to impulsy partykularne

nie mogą być przypadkowe. I tu stajemy wobec zagadnie- nia programu pracy regionalnego towarzystwa naukowego.

Jego tradycyjny profil odpowiada więcej indywidu- alnym zainteresowaniom niż potrzebom społeczno gospo- darczym regionu. Nie chcę przez to powiedzieć, że należy wykluczyć czynnik indywidualnych zainteresowań z pracy towarzystw naukowych. To byłoby szkodliwe. Przecież towarzystwo naukowe jest i powinno pozostać zrzeszeniem dobrowolnym, które zabezpiecza swoim członkom możliwość rozwijania się w dobrowolnym obranym kierunku. O wiele więcej szkodliwe jest jednak zjawis- ko, gdy rada narodowa określonej jednostki terytorial- nej rozstrzyga sprawę swego terenu bez udziału czyn- nika naukowego. Jako wątek myślenia przy podejmowaniu decyzji służy najczęściej referat bądź wniosek admi- nistracyjny. Na warunki demokracji ludowej to za mało. Myślenie administracyjne jest z natury swojej schematycz- ne. In schemat bardziej ramowy, tym lepszy. - W jego obrębie można bowiem zamieścić różnorakie postacie rzeczywistości.

Dlatego regionalne towarzystwo naukowe, niezależ- nie od problematyki, zaspokajającej indywidualne zani- mowania członków powinno badać systematycznie, wzglę- dnie organizować i koordynować badania prowadzone dorywczo w różnych placówkach naukowych w zakresie głównych zagadnień rozwojowych swojego obszaru. Jestem przekonany, że działanie administracyjne bez konsultacji kompetentnego czynnika naukowego jest już dzisiaj anachronizmem. W naszym kraju gdzie około połowa ludzi pracujących nie posiada zawodowego wykształcenia, a jednak tradycyjnie, po staropolsku "jakoś" daje sobie radę ze swoim warsztatem produk- cyjnym, nie zdążyła jeszcze upowszechnić się zasada, że natchnienie, intuicja, a w ostateczności "opá- trzność" nie wystarcza dla kierowania procesami społeczno-gospodarczymi. Dzięki temu nie dość stanow- czo wysunął się postulat związania regionalnych sił naukowych z działalnością rad narodowych. Gospodarze terenu nie nabrali jeszcze przekonania, że dla waż- niejszych decyzji administracyjnych potrzebne są opinie rzeczoznawców.

Tymczasem wiedza o przyrodzie i człowieku czyni tak duże postępy, że coraz trudniej o takie dziedziny,

po których można się poruszać bez nauki. Z każdym rokiem rosną wydatki na naukę, ale też odpowiednio i rośnie w całym świecie wpływ nauk na produkcję i warunki bytu materialnego.

Regionalne towarzystwo naukowe nie może się uchylić przed koniecznością oddziaływania na bieg spraw codziennych. Przeciwnie musi na tym oddziaływaniu budować swój autorytet.

Musi być zespołem rzeczoznawców dla gospodarzy terenu. Musi swymi badaniami wyprzedzać ich decyzje, inspirować najbardziej celowe inicjatywy i rozwiązania.

W tym duchu zredagowane zostało rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dn. 28.VII.1959 r., które poleca aby regionalne towarzystwa naukowe "związały się jak najściślej z życiem danego terenu i włączyły się w ogólny nurt pracy społeczno-kulturalnej".

Ten ścisły związek można sobie wyobrazić tylko po przez udział w opracowaniu i realizacji planów perspektywicznych oraz poprzez bieżącą konsultację ważniejszych zagadnień rozwiązywanych przez rady narodowe. Praca taka nie będzie bynajmniej dublowaniem zadań ciążących na terenowych komórках planowania gospodarczego. Będzie ich pogłębieniem i rozszerzeniem dzięki zastosowaniu metod naukowych i kompleksowemu ujęciu.

W przypadku Radonia komórki planowania gospodarczego odpowiadają schematowi podziału administracyjnego, który - jak każdy schemat - pasuje tylko częściowo do rzeczywistości. Nie obejmuje on funkcji miasta poza obszarem wydzielonym i granicami powiatu. Nie wnika w problemy miasta jako ośrodka regionu. Zadaniem towarzystwa regionalnego w tym mieście powinno więc być przede wszystkim krytyczne i wszechstronne opracowanie pojęcia regionu radonskiego i funkcji Radonia w ukształtowaniu swego bliższego i dalszego zaplecza. Jest to zadanie tym bardziej pilne, że geograficzne i historyczne podstawy wyodrębnienia strefy powiązań miasta z okolicą przedstawiają się nie jasno, a administracyjnie mają naję drugorzędne znaczenie. Problem wynaga przeanalizowania zjawiska o bardzo złożonym charakterze, a mianowicie podstaw dynamiki rozwojowej Radonia przy uwzględnieniu aspektów lokalnych, regionalnych i krajowych, jak również

wątków przeszłości, współczesności i przyszłości. Jest to zadanie trudne ale pasjonujące i twórcze. Nie musi ono być w całości rozwiązane siłami miejscowymi i na raz. Program ten należy realizować etapami przy pomocy deproszonych placówek specjalistycznych. Jeżeli co roku odbędzie się jedna dobrze zaplanowana sesja naukowa dla przedyskutowania takich problemów szczegółowych jak lokalne zasoby surowcowe, gleby, gospodarka wodna, struktura użytków gruntowych, przemyśl, zagadnienia demograficzne, sieć drożna, zagadnienia urbanizacji regionu, nadwiślańskie pogranicze regionu radonskiego, zagadnienia intensyfikacji upraw roślinnych, zagadnienia racjonalizacji i postępu technicznego i in. - to każdy rok przyniesie nauce i praktyce korzyść, którą towarzystwo naukowe w Radeniu wylegitymuje się tak wobec instancji patronujących nauce, jak i wobec władz wspierających finansowo jego działalność. Można zarazem wyrazić przekonanie, że ten Rocznik radonskiego zawierający materiały sesji byłby najlepszą prezentacją dorobku organizacyjnego i naukowego Towarzystwa.

Obok tego najważniejszego zadania naukowo badawczego Towarzystwa Naukowe w Radeniu ma do spełnienia ważną rolę w zakresie upowszechnienia wiedzy zwłaszcza takiej, która może pobudzić rozwój lokalnej świadomości obywatelskiej i wzmocnić dynamikę życia społecznego. Do tego celu służyć powinny imprezy środowiskowe organizowane z inspiracji Towarzystwa, przede wszystkim wystawy jako najatrakcyjniejsze środki nasowego oddziaływania, ale i odczyty z przeżyciami oraz publikacje popularne.-

RoZWÓJ społeczno-gospodarczy Radonia
w dwudziestoleciu

Od wyzwolenia Radonia spod okupacji hitlerowskiej miasto rozbudowuje się nieprzerwanie, zwiększa ilość mieszkańców, powstają w nim nowe dzielnice z jedną z najpiękniejszych - Osiedlem XV-lecia. Duży ruch migracyjny ludności wiejskiej regionu kieleckiego związany jest z przenieśniami społecznymi, rozwijającym się przemysłem, budownictwem, rozwojem spółdzielczości i handlu. Tereny miejskie Radonia wrosztają z 22 km² w 1938r. - do 65 km² w 1964 r.

Ludność w roku 1952 osiąga stan przedwojenny, a w 1964 r. osiąga blisko 145 tys. mieszkańców. Dynamika wzrostu jest widoczna, zapewne dalszy rozwój osiągnie w roku 1970 158 tys. mieszkańców.

Sytuacja ta wiąże się z rozwojem przemysłu i usług zapewniającym społeczeństwu miejsca pracy. Radon należy do miast przemysłowych o dużych tradycjach garbarskich, obuwniczych i metalowych.

W końcowym okresie okupacji hitlerowskiej zdemastowali zakłady, wywieźli do ciemniejszych naszyn o czyn świadczy fakt, że tylko z Zakładów Metalowych zaldowano 480 piętnasto - tonowych wagonów oraz 500 samochodów ciężarowych naszyn i urzdzeń. Podobnie wyglądała sytuacja z Zakładami Naprawczymi Taberu Kolejowego i innymi fabrykami radonskimi. Dzięki ofiarnej i patriotycznej postawie klasy robotniczej i dużej części inteligencji w sposób bezinteresowny, bez wynagrodzenia rozpoczęto uruchamianie zakładów przy pomocy pozostałego parku naszynowego. Wraz z przesuwaniem się frontu na Zachód zaczęły się dostawy surowców, urzdzeń i żywności. Życie miasta zaczęło się stabilizować. Trudności było dużo, przemysł przeszedł pod tymczasową administrację państwową i nadzór dyrekcji zakładów. Brak było kapitału obrotowego, wracali właściciele fabryk, którym robo-

-----
 - tniacy nie oddali zakładów, czekając na akt nacjonalizacji przemyślni.

W 1946 roku czynne są prawie wszystkie zakłady w którym pracuje 11.500 osób. Pierwszy etap stanowi plan odbudowy i mechanizacji zakładów takich jak RWP, Z.M. "Waltera", R.Z.O. "Radoskór".

Główną przyczyną rozwoju miasta był rozwój produkcji przemysłowej w gospodarce społecznej. Świadczą o tym dane: jeśli w 1939 r. w podstawowych gałęziach gospodarki zatrudnionych było niespełna 19 tys. - to w 1964 zatrudnienie wzrosło do 58,400 osób.

Produkcja globalna w okresie XX - lecia P.R.L. biorąc za bazę wyjściową koniec 1946 r. wzrosła pięciokrotnie.

Obecnie radonski przemysł i drobna wytwórczość daje około 7 mld. zł. produkcji, z czego 1 mld. zł. na export.

Jeśli nie będziemy brać pod uwagę pierwszych lat odbudowy w planie 3-letnim, jak również inwestycji, które otrzymały Z.M. "Waltera" w 1946 - 1955, t. 14 zakładów w latach 1953 - 1964 otrzymało 800 milionów, nie licząc drobnej wytwórczości.

Powstały nowe zakłady, w tym nowoczesna fabryka łączników na Podkanwie i fabryka elementów betonowych dla linii telekomunikacyjnych.

Zmodernizowany zakład T-9, FWE, RFFiL, ZNTK i inne. Notuje się stały systematyczny wzrost zatrudnienia, chociaż w sezonie zimowym występują pewne niewiolkie nadwyżki siły roboczej niewykwalifikowanej kobiet. Już obecne założenia na następną pięcioletkę 1966-1970 przewidują wzrost produkcji o 70% w porównaniu do 1964 r. w czym głównie przyczynią się Fabryka Łączników, Zakłady Metalowe, Fabryka Telefonów, "Radoskór".

Z tego należy wyciągnąć wniosek o wzroście zapotrzebowania na siłę roboczą, głównie kwalifikowaną. Gdyby doszła do skutku budowa Fabryki Wytaczarek i Okręgowego Zakładu Naprawczego Autobusów zapotrzebowanie to wzrośnie jeszcze o 3,5 tysiąca osób. Dlatego możemy żywić nadzieję optymistyczne w dalszym rozwoju naszego miasta.

 Wzrost ludności z 65 tys. do 145 tys. powoduje ciągle zapotrzebowanie na nowe izby mieszkalne, usługi komunalne i transportowe.

W okresie XX - lecia P.R.L. wybudowanych zostało 30,178 izb mieszkalnych, jeśli weźmiemy pod uwagę, że cała masa mieszkaniowa z 1938 r. wynosiła 35,126 izb mieszkalnych, to wg. stanu na l.I.1964r. Radom dysponował 71,942 izbami.

Powstały osiedla mieszkaniowe: Obozisko, Planty, XV-lecia, Osiedle przy ul. Filtrowej i Młodzianowskiej. Istotną rolę w procesie budownictwa mieszkaniowego odgrywają cztery spółdzielnie mieszkaniowe. Cały wysiłek budownictwa mieszkaniowego przyczynił się do zmniejszenia zagęszczenia na 1 osobę z 2,56 /1938/ do 1,95 / na koniec 1963/.

Powstały nowe przychodnie kosztem 5 mil. zł. na Glinicach, na ukończeniu jest nowoczesny szpital o 472 łóżkach, oddano do użytku szpital psychiatryczny w Krychnowicach - obliczony docelowo na 700 łóżek. Obniżenie kosztu budowy jednego m2 powierzchni izby z 2.274 zł. do 1750 zł. jak wykazały doświadczenia na Osiedlu XV-lecia wpłynęły na zwiększenie ilości oddanych izb - przy planowanej obniżce kosztów i w spółdzielczości.

Rozwój miasta związany jest z zapotrzebowaniem na usługi komunalne. Tylko w okresie ostatnich trzech lat wzrost ten wyrażał się sumą 18 milionów złotych.

Od 1950 roku rozwija się komunikacja miejska z kilku linii - rozwinęła się do 17 z taborem 84 wozów, który okazuje się do potrzeb daleko niewystarczający. W 1963 roku przewieziono 36 mil. pasażerów. Poważnie rozszerzyły swoje usługi przedsiębiorstwa Gazowni Miejskiej Gospodarki Komunalnej i Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągowo-Kanalizacyjnego. Powstały centralne ciepłownie ogrzewcze.

Istotny wkład w szereg dziedzin życia wniosło społeczeństwo w czynach społecznych takich obiektów jak: Plac Zwycięstwa, Park Stary Ogród, Park dzielnicy Obozisko, Pomnik Wdzięczności Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego, budowa zalewu, chodniki i ulice, oświe-

- tlenie i in. Ogólna wartość czynów społecznych tylko w roku 1963 wynosiła 10 mil. złotych, a w 1964 r. - 14 milionów 240 tys.

Sprawie akcji czynów społecznych należy nadać charakter ogólnomiejski, przyczyniający się do rozwoju Radomia. Duże pole do popisu działania ma tutaj Miejski Komitet Frontu Jedności Narodu - jednoczący wysiłki całego społeczeństwa miasta.

W 1945 roku powstało ponad 900 sklepów głównie prywatnych a tylko 40 spółdzielczych. W pięć lat później /1950/ sektor uspołeczniony państwowy i spółdzielczy dysponował 160 sklepami. W 1960 r. przy 404 placówkach handlowych obroty wynosiły około 1,2 mld. złotych.

Istotnym elementem ewolucji handlu było tworzenie rozróżnych placówek odpowiednich branż, adaptacja i budowa sklepów przystosowany do asortymentu towaru, zwiększenie się ilości towarów poszukiwanych i pojawienie się nowych wyróbów - elan itp.

Wraz z bazą rodziła się kadra personelu, która potrafiła coraz lepiej doradzić, zachęcić, wskazać na walory sprzedawanego towaru.

W 1965 roku na terenie miasta znajduje się 457 sklepów o powierzchni 28,759 m².

Dalszy rozwój handlu w pięcioletce 1966-1970 idzie w kierunku modernizacji sieci, zwiększając równocześnie ilość sklepów do 483.

Szkolnictwo od momentu wyzwolenia przechodzi swój dynamiczny rozwój tworząc nowe kierunki w szkołach potrzebnych do poszczególnych gałęzi przemysłu.

W okresie przedwojennym 1938 r. w Radomiu było 17 szkół powszechnych i jedna specjalna, w tym 9 we własnych budynkach, inne w budynkach wynajętych, nie dostosowane do warunków potrzebnych w pracy dydaktycznej - wychowawczej. Spora liczba młodzieży mimo teoretycznego obowiązku nauczania nie chodziła do szkoły, część ukończyła parę klas, stając się wtórnymi analfabetami.

W 1945 roku zarejestrowano ponad 4 tysiące analfabetów. Akcja zwalczania analfabetyzmu przynosiła pozytywne rezultaty i została zakończona w 1951r.

Obecnie istnieje w Radomiu 39 szkół podstawowych z których 12 nowych budynkach /następne dwie zostaną oddane od września 1965r./.

Do 1967 roku Radom otrzyma 11 szkół w budynkach na ten cel przeznaczonych.

Liczba uczniów uczęszczających w 1963/64 do szkół podstawowych wynosi 24,870, a liczba etatów wzrosła z 220 w 1945r. do 668 w 1964r. /bez nauczycieli szkół dla pracujących/. Wzrost poziomu kadry nauczycielskiej 50% nauczycieli szkół podstawowych posiada wyższe i półwyższe wykształcenie.

Zakres szkolnictwa średniego w 1939 r. był niewielki, 5 liceów ogólnokształcących, / w tym dwa prywatne/, 1 seminarium nauczycielskie, 3 średnie zawodowe /Tech. Mechaniczne, Garbarskie, Ekonomiczne/, 1 szkoła Rzemieślnicza, 1 Liceum Administracyjne, Szkoła Zawodowa Krawiecka. W całym szkolnictwie pracowało 105 nauczycieli. /średnio/.

Obecnie posiadamy 8 liceów ogólnokształcących / w tym Lic. Koresp. i Lic. dla Prac./, 26 szkół średnich zawodowych i zasadniczych. Liczba uczniów zwiększyła się w szkolnictwie 10 razy.

W 1963/64r. 81% absolwentów szkół podstawowych kontynuowało naukę w szkołach średnich / tj. prawie 15 tys. młodzieży/ - jest to więcej o 4 tys. niż wszystkiej młodzieży uczącej się w szkołach podstawowych i średnich w 1937 roku.

Zestawienie to dostatecznie uwypukla przemiany w szkolnictwie, olbrzymie nakłady finansowe, jakie kosztuje państwo jeden uczeń w szkole średniej /2500zł/ i w szkole podstawowej /900 zł./ . Poważna część młodzieży pracującej na możliwości kształcenia się na Wyższej Szkole Inżynierskiej, która powstała w 1958 r. i wykształciła w ciągu 13 lat - 662 absolwentów inżynierów. Obecnie utworzony został kurs magisterski. Nienależną rolę w procesie przygotowania kadry pedagogicznej odgrywa Studium Nauczycielskie - przygotowując nauczycieli dla szkół podstawowych pod kątem reformy szkolnictwa.

W trosce o najmłodsze pokolenie Państwo Ludowe utworzyło szkoły specjalne, Pogotowie Opiekunckie, Domy Dziecka,

Ogródki Jordanowskie, Młodzieżowy Dom Kultury. Zagadnienie oświaty i kultury wiąże się ściśle ze sobą. W ciągu 20 lat rozwinęła się Biblioteka publiczna, która w 1945 r. liczyła 13.904 tomy - obecnie w 1964r. przekroczyła 100 tysięcy, dysponując 5 filiami i 19 punktami bibliotecznymi.

Istnieje społeczna Orkiestra Symfoniczna, wybudowana została piękna sala koncertowa, a nad życiem muzycznym objęła patronat Filharmonia Narodowa w Warszawie, upowszechniająca dzieła dzieła muzyczne kultury narodowej, wśród dorosłego społeczeństwa, a od stycznia 1965 r. i wśród młodzieży.

Aktywne środowisko plastyczne organizuje wystawy własne i najwybitniejszych artystów krajowych. Czynny jest Teatr im. St. Żeromskiego, poważne osiągnięcia na Muzeum Miejskie, czynnych jest szereg klubów przyzakładowych i świetlic młodzieżowych. Rozpoczyna swoją pożyteczną działalność Radomskie Towarzystwo Naukowe, które na ambicje jednocześnie i wykorzystanie jednostki zajmujące się naszym regionem.

Sport - kultura fizyczna pod patronatem wielu zakładów na dogodnie warunki rozwoju. Po wyzwoleniu siatkarze, tenisisci, piłkarze wystąpili z meczami. Rozpoczęto remonty stadionów, już w rok po wyzwoleniu rozpoczęły działalność wszystkie dyscypliny sportowe. Działalność prowadziło 9 klubów sportowych. W początkowym okresie największe rezultaty sportowe osiągnął "Radniak" / w piłce nożnej i boksie/. Po zmianach organizacyjnych w 1950 r. nastąpiło pewne zahamowanie działalności wyczynowej na korzyść naszego sportu.

Następna kolejna reorganizacja dokonała poważnych zmian wróciło szereg działaczy okresu przedwojennego. Rozpoczęto systematyczne szkolenie narcybku, w którym wykorzystano znaczących sportowców /Paździór/. Wielu sportowców wychowanych w klubach radomskich osiągnęło wspaniałe rezultaty na poziomie ogólnopolskim.

Służba zdrowia rozpoczęła działalność wraz z wyzwoleniem miasta borykając się z brakiem sprzętu, lokali, średniego personelu medycznego. 62 lekarzy zginięło zamordowanych przez okupanta.

W 1945r. rozpoczęło pracę 16 - tu lekarzy różnych specjalności i 9 lekarzy dentyistów, 68 osób personelu średniego.

Ilość ubezpieczonych w 1947 roku wynosiła 28 tys. osób, a szpital posiadał 329 łóżek. Intensywna organizacja pracy medycznej rozpoczęła się w 1949 r. - objęto wtedy ubezpieczeniem 32 tys. osób.

Zwiększyła się liczba lekarzy do 53 + 18 lekarzy dentyistów, 71 pielęgniarek, 33 położne, 5 felczerów i ponad 30 farmaceutów.

W 1963 roku stan służby zdrowia przedstawiał poważny rozwój - pracowało 180 lekarzy medycyny, w tym: 113 specjalistów I i II stopnia, 31 stażystów, 74 lekarzy dentyistów, 303 dyplomowane pielęgniarki i kilkadziesiąt osób pomocniczego personelu.

Zorganizowane zostało 13 przychodni dla dzieci - w tym 7 dla chorych i 5 dla zdrowych, przychodnie z poradniami specjalistycznymi chirurgii, okulistyki, laryngologii, reumatologii, urologii, dermatologii, neurologii, psychiatrii, przeciwalkoholową, gruźliczą, sportową, ginekologiczną, endokrynologiczną, cytologiczną, laboratoria i stację krwiodawstwa.

Powstała przemysłowa służba zdrowia w 16 zakładach pracy, którą objęto 34 tys. pracowników. Radomskie szpitale posiadają 855 łóżek, w których leczono się w 1964 roku 21.105 chorych, przekazywany jest nowy szpital o 472 łóżkach doskonale wyposażony oraz szpital psychiatryczny oddany w 1964r. w którym docelowo leczono się będzie 700 chorych.

Osiągnięcia w zakresie lecznictwa są dowodem troski państwa o zdrowie obywateli, ciągle rozszerzane w przemyśle zapobiegają chorobom zawodowym, przyczyniając się do podniesienia zdrowotności przedłużając życie obywateli.

Liczba fachowych pracowników służby zdrowia zwiększyła się 8-mio krotnie, liczba łóżek 3 - krotnie /bez nowego szpitala/.

Zadania wynikające z uchwały IV Zjazdu Partii dotyczą wszystkich dziedzin życia społecznego. W wyniku których podjęte zostaną zadania na lata 1966-1970 w życiu i gospodarce miasta.

Wprawdzie nie zostały jeszcze zatwierdzone plany na lata 1966 - 70 przez jednostki nadrzędne, można już w ogólnych zarysach podać wytyczne resortów i wyniki dyskusji przedzjazdowej.

Produkcja globalna w 1965r. wzrośnie o 20%. Pięciolatkę charakteryzował będzie dalszy wzrost produkcji, który w stosunku do 1964r. wyniesie 70%, natomiast zwiększenie zatrudnienia nie przekroczy 35-50%. Efekty nie będą równe we wszystkich zakładach, głównie zostaną skupione na Fabryce Łączników, która rozpoczyna produkcję. Zakłady Metalowe "Włtera", które przyjmują nowy profil produkcji maszyn do pisania oraz wzrost produkcji narzędzi. T-9 /Fabryka Telefonów/ zwiększy produkcję eksportową o 68%, natomiast "Radoskór" powiększy swoją produkcję o 100%, przy planowanym zatrudnieniu w granicach 30%.

Przewidziane są również nakłady inwestycyjne dla drobnej wytwórczości na sumę 60 mil. złotych, które przyczynią się do poprawy warunków pracy i zwiększenia zatrudnienia o 30-40%.

Dwa planowane zakłady mogą wpłynąć dodatkowo na zwiększenie zapotrzebowania na siłę roboczą: tj. Fabryka Obrabiarek i Zakłady Naprawcze Autobusów. - jednak w tej sprawie nie ma ostatecznej decyzji władz. W budownictwie komunalnym mogłoby w latach 1966-70 wzrosnąć zapotrzebowanie do 20-30%, w budownictwie mieszkaniowym 10-20%, w spółdzielczym 25-30%.

Jeśli rozpatrzmy program budownictwa mieszkaniowego, to główny ciężar spoczywał będzie na spółdzielczości, która zrealizuje 70% izb mieszkalnych w Radomiu - wiąże się to ze wzmocnieniem poszczególnych służb inwestycyjnych. Przewiduje się budowę oczyszczalni ścieków, tunel pod torami na ulicy Szkolnej, rozbudowę sieci gazowej, wodno-kanalizacyjnej uwzględniając aktywny udział społeczeństwa w ramach czynów społecznych F.J.N.

Szkolnictwo średnie wzbogaci się o Liceum Ogólnokształcące /Konopnicki/ i Technikum Energetyczne, Tech. Odlwonicze oraz 9 szkół podstawowych i 3 przedszkola. Kontynuowany będzie drugi etap budowy szpitala, powstaną dwie przychodnie zdrowia w dzielnicach Zamłynie i Planty.

W handlu przewiduje się powstanie pawilonów na Osiedlu XV - lecia i dzielnicach peryferyjnych.

Rozpocznie się budowę zakładu garmażeryjnego i piekarni.

Poważne zadania czekają władze partyjne i administracyjne w zakresie zatrudnienia wchodzących do pracy roczników wyżu demograficznego, który przypada na lata 1966 - 70.

Należy zapewnić stanowiska 12 tysiącom osób, w tym 4 tys. absolwentów szkół i 8 tys. młodocianych. Jeżeli uwzględnimy przyrost miejsc pracy jakimi dysponować będzie miasto w pięciolatce - to czeka nas zadanie poważne.

Protokół

z Konferencji naukowej poświęconej problematyce i metodom badań regionalnych, zorganizowanej przez Radomskie Towarzystwo Naukowe w dniu 13 lutego 1965r. Konferencja odbyła się w Muzeum w Radomiu przy ul. Nowotki 12

Obecnych w/g podpisanej listy - 61 osób

Z zaproszonych gości przybyli:

Ob. Wacław Telus - Przewodniczący Prezydium M.R.N.

Tow. Władysław Gubała - Sekretarz KM PZPR

Tow. Stanisław Suchecki - Sekretarz KM PZPR

Ob. Stefan Herski - Przewodniczący KM Frontu Jedności Narodu.

dr. Eucja Górecka - Instytut Geograficzny PAN Warszawa

mgr Halina Gudowska - " " " "

dr Tadeusz Szczepanik - Instytut Geograficzny
Uniwersytetu im.M.Curie
Skłodowskiej w Lublinie

radca Leon Miklaszewski - Komisja planowania przy
Radzie Ministrów

redaktor mgr Władysław Szulc - wydawnictwo "Arkady"

dyr. St. Marcinkowski - Wojewódzkie Archiwum Państwo-
we

Życzenia owocnych obrad nadesłali:

prof.dr Henryk Jabłoński - sekretarz naukowy PAN

" " Zdzisław Rajewski - dyrektor Państwowego
Muzeum Archeologicz-
nego w Warszawie

" " Jan Pazdur - Instytut Historii Kultury
Materialnej PAN /chory/

- prof. dr Ludwik Straszewicz - Kierownik Katedry
Geografii Ekonomicznej
Uniwersytetu Łódzkiego
- " " Kazimierz Wojchart - Kierownik Katedry Urba-
nistyki Politechniki
Warszawskiej
- " Wincenty Kawalec - dyrektor departamentu Komii-
sji Planowania przy Radzie
Ministrów

Porządek obrad

1. Otwarcie Konferencji
2. Wybór Komisji Wnioskowej
3. Referat - dr Wincenty Kawalec Dyr. Departamentu
w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów -
"Perspektywy rozwoju Radomia na tle regionu"
4. Referat - prof. dr Jan Pazdur PAN - "Zagadnienie
współpracy nauki z praktyką w badaniach regional-
nych"
5. Referat - dr Stefan Witkowski - "Stan zaawansowa-
nia prac badawczych nad miastem i regionem Radomia"
6. Dyskusja i wypowiedzi
7. Przyjęcie wniosków i zakończenie konferencji

- ad 1. Otwarcia Konferencji dokonał Przewodniczący
Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Ob. Wacław
Telus wygłaszając przemówienie zamieszczone
na wstępie i prosząc na przewodniczących Konfe-
rencji mgr. Stanisława Sucheckiego, sekretarza
KM PZPR i redaktora mgr. Władysława Szulca.
Mgr Stanisław Suchecki obejmuje przewodnictwo
przedpołudniowej części konferencji i prosi do
Prezydium:
Władysława Gubalę - sekretarza KM PZPR, Wacława
Telusa - Przewodniczącego Prezydium MRN, Stefana
Horskiego - Przewodniczącego KM PZPR, prof. Jana
Ciacha - dziekana W.S.L., radcę Leona Miklaszew-
skiego, Marię Wiecińską-Kierownika Wydziału

Kultury Prezydium MRN, oraz dr Stefana Witkow-
skiego - Prezesa Radomskiego Towarzystwa Nauko-
wego.

- ad 2. Dla opracowania wniosków z przebiegu Konferencji
powołana została jednogłośnie Komisja Wnioskowa
w następującym składzie:
Mgr Jan Boniecki, prof. Stanisław Cygański, mgr
inż. Jan Małachowski, mgr Longin Raszewski i mgr
Leon Skowroński.
- ad 3. Referat dr Wincentego Kawalca pt. "Radom, - rozwój
ekonomiczny na tle regionu" odczytał radca
Leon Miklaszewski. Referat znajduje się w załą-
czeniu.
- ad 4. Referat prof. dr Jana Pazdura pt. "Związek nauki
i praktyki w badaniach regionalnych" odczytał mgr.
Jan Boniecki. Referat znajduje się w załączeniu.
- ad 5. Referat dr Stefana Witkowskiego pt. "Stan zaawan-
sowania prac badawczych nad miastem i regionem
"Radomia", wygłoszony przez autora znajduje się
w załączeniu.
- ad 6. Po przerwie przewodnictwo obrad obejmuje redak-
tor mgr Władysław Szulc, dopuszczając do wypowie-
dzi i dyskusji w kolejności zgłoszeń. Z powodu
znacznej liczby zgłoszeń dyskutantów, czas wypo-
wiedzi ograniczono do 15 min.

Mgr Longin Raszewski - wygłosił wypowiedź dotyczącą
rozwoju społeczno-gospodarczego Radomia w okresie
Dwudziestolecia powojennego. Wypowiedź znajduje się
w załączeniu.

Mgr Maria Gajewiczowa - sekretarza KM PZPR - "Miasto
nasze, mając blisko 150 tys. mieszkańców, odczuwało
brak placówki, skupiającej ludzi wyróżniających się
twórczością naukową kulturalną lub gospodarczą - pla-
cówki prowadzącej badania naukowe, popularyzującej te
badania i pobudzającej zainteresowanie społeczeństwa
sprawami, gospodarczymi i kulturalnymi Radomia i jego
regionu. Na skutek starań organizacji politycznych i

społecznych, doceniających wartość badań naukowych przy pomocy Frontu Jedności Narodu i Komisji Millennialnej a zwłaszcza jej Przewodniczącego w sprawozdaniu 1963r. powstałe Radomskie Towarzystwo Naukowe. Prace Towarzystwa, tak jak i częściowe prace Frontu J.N. płyną trzema nurtami a na ich czoło wysuwają się prace naukowo badawcze i wydawnicze. Prowadzone są badania historii Radomia i jego gospodarki, rozwoju przemysłu i rzemiosła, rozwoju szkolnictwa i opieki zdrowotnej, badania archeologiczne i inne.

Z prac wydawniczych Rocznik i Biuletyn Radomski ukazą się w najbliższych dniach.

Nurt drugi to realizacja badań naukowych, wykorzystanie zdobyczy naukowych dla lepszej organizacji pracy, zainteresowanie ośrodków przemysłowych naszymi celami i zadaniami, ściśle powiązanie nauki z praktyką, a przede wszystkim nawiązanie kontaktów z ośrodkami naukowymi, koniecznych dla miasta, nieposiadającego wyższej uczelni.

I wreszcie nurt trzeci - to prace kulturalne i propagandowe, przejawiające się w organizowaniu porad roboczych i konferencji, odczytów i wykładów, sesji naukowych oraz propagowaniu prac Towarzystwa w prasie.

Współpraca Towarzystwa z Frontem Jedności Narodu, który skupia wszystkie warstwy społeczne, współdziałanie z pokrewnymi placówkami naukowymi, organizacjami społecznymi, niewątpliwie przyczyni się nie tylko do rozwoju badań naukowych, ale i do rozwoju kulturalnego, gospodarczego i wielu innych dziedzin życia Radomia.

Gi którzy żyją w naszym mieście, którzy mają dla niego serce z sercem podejść do naszych poczynań i wysiłków.

Prof.dr Z. Rajewski- wypowiedź nadesłana i odczytana przez dr Stefana Witkowskiego:

"Wasze dzisiejsze spotkanie w tak szeroki sposób ludzkim jest nie tylko oznaką pewnego działania metodycznego ale i określonych kierunków problematyki i polityki kulturalnej, jaką wyznacza nie tylko region radomski. Rozumiemy te zadania inaczej. Pokolenie nasze widzi ten region miejski i najbliższej jego okolicy w tej części na pograniczu ziemi Mazowiecko-Makopolskiej - od wczoraj do dziś i na jutro. Moja wypowiedź obejmuje więc owe prawczoraj radomskiego municypium i jego jutro

w dwu dziedzinach archeologiczno-histerycznej i muzealnej. Stąd i tytuł wypowiedzi "Radom wczesnośredniowieczny i jego ekspozycja w terenie"

Pojęcie ekspozycji Radomia nie zamyka się wyłącznie do wystawy w salach muzealnych. Chodzi tu o ukazanie "in situ" na miejscu w oparciu o istniejące obiekty zabytkowe, jak i spoczywające dotąd w ukryciu, a mające być odsłonięte odcinki historii. Chodzi tu o pokazanie rozwoju miasta od jego założeń osadniczych, aż po czasy współczesne, za pomocą różnych środków ekspozycyjnych. Od zabytku rezerwatu poprzez dokumentację graficzną, modele, tablice informacyjne i zamknięte oraz inne jeszcze formy i treści.

Z nimi zająć się mogą współczesne urządzenia miejskie, jak parki, skwery, nowe dzielnice, zakłady produkcyjne, no i plany rozwoju tego miasta.

Zaczynamy od osady, drogi i przeprawy przez rzeczkę Mleczną i jej rozlewiska, dalej gród z podgrodzem oraz samo miasto średniowieczne, które w swoich częściach zabytkowych widzielibyśmy jako swoisty - częściowy rezerwat.

Istnieje on już w części w swoich fragmentach czy zespołach architektonicznych. Widzielibyśmy tu odsłonięcie i ewentualnie zakonserwowanie drogi - grobli i zaakcentowanie jej w terenie drzewami a inne składniki osadnicze z wieku VII i IX /zależnie od stanu zachowania/ oznaczone trwałymi i czytelnymi skupami. Gród tzw. Piotrówkę po dalszym zbadaniu - należałoby wyeksponować symbolami i terenowymi i pawilonem wystawowym. Najczytelniejszym obrazem rozwoju miasta, jego przeszłości w przyszłości byłby plan plastyczny na cokole na rynku staroniej-skin. Syntezę przyrodniczo-histeryczną wypadłoby umieścić w Muzeum, którego szanse rozwoju w d. Kolegium Pijarskim niewątpliwie zapewnią Ojcowie tego grodu, troskliwi o jego rozwój kulturalny. Muzeum gromadziłoby materiały zabytkowe, zajęłoby się konserwacją, opracowaniem i ekspozycją. Ale Radom posiada swoje sławne postacie, tradycje rewolucyjne, jak i wielkie zakłady przemysłowe. Sądzę, że pomogą one w urządzaniu kącików poświęconych ich historii i postacim, których imię noszą. Tyczy się to także szkół. Ten zespół środków zabytkowo-muzealnych - tworzyłby szlak radomski dla swoich i obcych. Na wieździe do miasta witałby przybywających nie tablice w typie wita

Cię miasto Radom, ale tablice z planami tego grodu i informacjami turystycznymi i historycznymi oraz gospodarczymi. Ochrona i zachowanie zabytków było i sprawą pokolenia Juliana Ursyna Niemcewicza. W zawiązku z robotami miejskimi i rozbiórka murów miejskich w Radomiu, pisze Czcigodny autor Spiewów historycznych w 1820 r.: "Można było przecież oszczędzić choćby jedną bramę przez uszanowanie Kazimierza Wielkiego"

Zaprawdę zbyt mało mamy poszybowania dla przeszłości. Niszczą się wszystkie dawności pamiątki i wkrótce Polska Starożytna stanie się nową. Przecież dobrze by było pamiętać, że nie jesteśmy ludem od wczoraj, że nie latami lecz wiekami nasze istnienie liczymy. Ale potrzeby naszych lat rozsadziki obręcz przeszko-
dy rozbudowy miasta. Rozsadzają i dziś na dobre lutro - dla potrzeb miasta z 200.000 mieszkańcami.

Mgr. Anna Apanowicz - dyrektor Muzeum w Radomiu -
"Rola i możliwości muzeum w zakresie badań regional-
nych obejmuje następującą problematykę:

- 1/ Konieczność przekształcenia Muzeum w Radomiu na
- 2/ Muzeum jako placówka popularyzująca
- 3/ Muzeum jako placówka badawcza
  - a/ na polu etnografii
  - b/ % " archeologii
- 4/ Sprawa organizacji muzeum przyrodniczego jako uzupełnienie wystawy regionalnej.

W ramach prac nad zagadnieniami regionu należy parę słów poświęcić roli Muzeum. Zagadnienia te, coraz żywniejsze, zmuszają do zmiany profilu naszej placówki z muzeum wielodziałowego na muzeum o charakterze regionalnym. Zmiana profilu w uzgodnieniu z Radą od spraw muzealnictwa dla województwa kieleckiego została zdecydowana przez władze miejscowe.

W myśl tego postanowienia został opracowany projekt statutu - przedłożony do zatwierdzenia władzom województwa.

Obecnie prace Muzeum winny iść w 2 kierunkach:

1. W kierunku popularyzacji i udostępnienia społeczeń-
- stwu opracowanych już problemów naszego regionu,
- 2/ Muzeum musi stać się placówką badawczą, musi pro-
- wadzić samodzielne prace badawcze w ramach swoich
- możliwości i czuwać nad ustawicznym tych możli-
- wości zwiększeniem.

W dziedzinie produkcji nie możemy ograniczyć się do referatów i odczytów. Konieczne wydaje się urządze-
- nie ekspozycji obrazującej w sensie historycznym roz-
- wój różnych dziedzin życia naszego miasta.

Wystawa pt. "Historia Radomia" trwająca w muzeum od r. 1955 do 1962 będzie dobrym boćcem, który musi być rozwinięty, uzupełniony nowymi odkryciami, wzboga-
- cony nowymi, obecnie opracowanymi zagadnieniami. Ten drugi scenariusz należy opracować zespołowo, żeby każde zagadnienie znalazło właściwe odbicie. Muszą być podane zarówno zagadnienia archeologiczne jak i histo-
- ryczne, gospodarcze, kulturalne, oświatowe, wogóle całość zagadnień składających się na życie miasta. Ekspozycja ta nie może być ograniczona do r. 1905 jak poprzednia, a doprowadzona do czasów obecnych i zakoń-
- czona planami na przyszłość - "Radom wczoraj, dziś i jutro". Można będzie chorągiewkami tryumfalnymi oznaczać planowo wykonane zadanie. Wystawa winna być uzupełniona ekspozycją etnograficz-
- ną ilustrującą kulturę materialną i duchową wsi pod-
- radomskiej.

Uzupełnić wystawę etnograficzną będą wynikiem prac badawczych w Muzeum. Dotychczas nasz region opracowa-
- ny był przez Oskara Kolberga, któremu zawdzięczamy bo-
- gate materiały i przez prof. R. Reinfaşa, którego obóz etnografów przebadał ponad 80 wsi. Wyniki tych badań publikowane są jednak tylko fragmentarycznie. W efek-
- cie badań podjętych przez Muzeum w Radomiu został opublikowany w Pierwszym Roczniku Muzeum Świętokrzys-
- kiego artykuł na temat tkanin i stroju ludowego czterech powiatów: radomskiego, zwolenńskiego, kozienic-
- kiego i lipskiego.

Oczywiście nie może być mowy o wyczerpaniu zagadnie-
- nia. Teren jest stosunkowo duży, cechy charakterystycz-
- ne pozwalające wydzielić region wyraźnie.

Mianem regionu radomskiego określamy ziemię leżącą w widłach Wisły i Pilicy - na południe po Kamienną, na zachód po Skrzywno.

Prace badawcze z zakresu etnografii winny obejmować przede wszystkim budownictwo, wnętrza, neblarstwo, snycerkę, narzędzia pracy - w dalszym ciągu strój i tkaniny. Ponadto konieczna wydaje się dokumentacja zachodzących zmian aktualnie na wsi. Nie wspominać o zagadnieniach osadnictwa, o których była już mowa przy innej okazji. Ta stała ekspozycja winna służyć nie tylko turystom, ale przede wszystkim społeczeństwu zarówno dorosłym jak i młodzieży szkolnej, ponieważ wiedza o naszym regionie wymaga popularyzacji przede wszystkim we własnym środowisku.

Mgr Wojciech Twardowski - Muzeum Miejskie

Nasza wiedza o osadnictwie starożytnym i wczesnośredniowiecznym a szczególnie starożytnym na rozpatrywanym terenie, jak to już uprzednio stwierdził dr Witkowski nie jest dostateczna, opiera się na:

- 1/ wzmiankach o literaturze fachowej z pierwszych lat obecnego stulecia /często bez uwzględnienia chronologii i kultury stanowisk/
- 2/ odkryciach dokonywanych przypadkowo
- 3/ nielicznych tylko stacjonarnych badaniach wykopaliskowych.

Stąd więc wypływa fragmentaryczność źródeł archeologicznych z jakimi mamy do czynienia, stąd wynika np. dysproporcja między ilością cementarzysk i osad /na niekorzyść tych ostatnich/, nierównomierne rozeznaczenie terenowe poszczególnych części badanego terenu a także nierównomierne rozeznaczenie w zakresie całych epok i konkretnych kultur archeologicznych. Z konieczności taki stan źródeł nie pozwala na ogólniejsze sformułowania dotyczące osadnictwa w czasach starożytnych i wczesnośredniowiecznych, które to sformułowania będą konieczne do stworzenia ogólnego obrazu osadnictwa regionu. I tutaj widzimy zadania stojące przed działem archeologicznym Muzeum. Muzeum nasze sprawuje opiekę konserwatorską nad terenami 9 powiatów północnych woj. Kieleckiego.

W pierwszej fazie działalności nastawiamy się dosyć agresywnie właśnie na właściwe rozeznaczenie terenowe. Cel ten zamierzamy osiągnąć przez:

- 1/ weryfikację dotychczasowych danych dotyczących stanowisk archeologicznych
- 2/ szeroko pojęte badania powierzchniowe obejmujące sukcesywnie w ciągu kilku lat cały badany teren, mające na celu odkrycie nowych punktów osadniczych
- 3/ stacjonarne badania wykopaliskowe o charakterze planowym na stanowiskach z różnych epok no i oczywiście badania ratownicze stanowisk aktualnie zagrożonych
- 4/ zainteresowanie szerszego kręgu badaczy terenem okolic Radonia, szczególnie P.M.B. i U.W. /współpraca z PAN trwa już od kilku lat/. Prace w tych kierunkach zostały podjęte już w 1964r. i będą kontynuowane.

Konkretne zamierzenia w roku bieżącym:

- 1/ Badania powierzchniowe prowadzone wspólnie z U.W. z udziałem studentów, badania te będą prowadzone wiosną i jesienią wzdłuż większych rzek, szczególnie na terenach mniej zbadanych powiatów.
- 2/ wiosną, konkretnie w maju wspólnie z P.M.A. planowane są badania weryfikacyjne znanych już uprzednio z literatury, stanowisk, starożytnych i wczesnośredniowiecznych grodzisk
- 3/ zamierzone są badania wykopaliskowe stanowisk osadniczych i cementarzysk na terenie Radonia i okolicy.

Ponadto ważnym zadaniem Muzeum jest zainteresowanie i pozyskanie społeczeństwa dla prowadzonych przez nas prac badawczych.

Na marginesie zwracam uwagę na fakt zagęszczenia stanowisk archeologicznych w pobliżu większych miast. Ilość tych punktów, wydaje mi się jest związana nie tylko z przydatnością terenu dla osadnictwa, ale także z przyciętą wiedzą i zainteresowaniem ludzi nieszkających w mieście i poza nim, co za tym idzie daje fałszywy obraz rzeczywistości.

Praca oświatowa Muzeum ma na celu spopularyzowanie zagadnień archeologicznych i pozyskanie grupy ludzi zainteresowanych tymi problemami.

Tu podany taki fakt może mały, ale nastrajający optymistycznie. Istnieje w Radoniu szereg harcerski "Starówka" - zainteresowania harcerzy idą właśnie w kierunku badania przeszłości Radonia i okolic. Współpraca z tą grupą została nawiązana i spodziewany się obopólnych korzyści. Takie kontakty będąceni starali się nawiązać częściej, ponieważ w wielu wypadkach konieczna jest właśnie społeczna pomoc w zakresie transportu, środków technicznych i innych. Man nadzieję, że wasza praca w oparciu o pomoc społeczną doprowadzi do zarysowania pradziejów Radonia i jego okolic a co za tym idzie uzupełni obraz osadnictwa i przeszłości regionu.

Maria Włocińska - Kierownik Wydziału Kultury Prez. MRN
Fragment referatu dr Kawalca, dotyczący rozwoju kultury w Radoniu w następnej pięcioletce brzmi niepokojąco. Rzeczywiście nakłady na projektowane inwestycje obiektów kulturalnych są wyjątkowo małe, np. kino na Glinicach buduje się od kilku lat i dopiero interwencje na najwyższym szczeblu pozwolą wprowadzić kontynuację prac w roku bieżącym. Niezbędne jest powiększenie ilości kin w Śródniesciu jak i budowa pawillonu sztuki Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych, które od dwudziestu lat organizuje coroczne wystawy ogólnopolskie. Mimo trudności zdołano w roku ubiegłym oddać do użytku Salę Koncertową, nowoczesnie wyposażoną, w budowie znajduje się dzielnicowy dom kultury na Obozisku, projektuje się taki sam dom kultury na Idalanie. Rozbudowuje się sieć biblioteczną. Biblioteka Miejska posiada 7 filii, powstaną 3 nowe filie. Niezbędne są nakłady inwestycyjne na budowę gmachu biblioteki, Międzynarodowego Klubu Książki i Prasy, na kapitalny remont i pozbudowę teatru, na adaptację przekazanego budynku b. kościoła Sw. Wacława. W przyszłości istnieje projekt przeniesienia Muzeum do gmachu po b. Kolegium Pijarów w Ryнку, po wybudowaniu nowego budynku dla Liceum Chałubińskiego, co nastąpi pewno w następnej pięcioletce. Niezbędne jest już obecnie pomyśleć o ponieszczeniu dla Muzeum przemysłu.

Środowisko radonskie odczuwa brak biblioteki naukowej. Urządzenie takiej biblioteki tymczasem jako filii Biblioteki Miejskiej jest uzależnione od uzyskania odpowiednich ponieszczeń i etatów.

Napewno miasto jako duże miasto na za mało punktów konsultacyjnych wyższych uczelni, stąd zbyt duża ilość wyjeżdżających z miasta po naukę do innych miast.

Wydawnictwo - "Radon szkice z dziejów miasta" jest już oddane i wyczerpane. Należy pomyśleć o nowym nakładzie tego typu wydawnictw.

J. Lipkowski - Polskie Towarzystwo Geograficzne
Oddział w Radoniu

Oddział Radonski PTG ma ponad 200 członków. Wielu z tych członków ma duże ambicje pracy naukowej związanej z regionem. Praca oddziału koncentruje się obecnie nad następującymi problemami:

- opracowanie monografii geograficzno-gospodarczej powiatu Lipsko - opracowanie zlecone przez Zarząd Główny PTG.

- staranie o otwarcie w Radoniu punktu konsultacyjnego studiów geograficznych. Odpowiedni wniosek zgłoszono do Uniwersytetu Łódzkiego.

- uruchomienie punktu astronomicznego popularyzującego wiedzę w zakresie astronomii. Zamierza się uruchomienie obserwatorium na wieży ratuszowej.

- kontynuowanie akcji odczytowej. Prelegentami są najaktywniejsi znawcy zagadnień geograficznych, w tym również profesorowie uniwersytetów.

- gromadzenie księgozbioru dzieł z zakresu geografii, która w przyszłości mogłaby wejść w skład biblioteki naukowej.

Oddział Radonski PTG nie ma własnego lokalu, co bardzo utrudnia pracę organizacyjną. W związku z dużym programem pracy uzyskanie takiego lokalu jest konieczne.

Mgr Halina Kisiel - Kierownik Archiwum Państwowego w Radoniu

Referat o zasobach miejscowego archiwum jako źródła do opracowań naukowych znajduje się w załączeniu.

Inż. Witold Dąbkowski - Klub Miłośników Radonia.

Pod względem zabytków Radon nie jest najbogatszym miastem. Największą jego wartością jest niewątpliwie niesłychana czytelność poszczególnych etapów rozwoju miasta. Ale niewątpliwą atrakcją sensu zabytkowego mogłaby stać się w przyszłości część Starego Miasta. Oczywiście, nie chodzi o odbudowę i naśladowanie warszawskiej Starówki., ale właściwe wydobywanie ciekawych fragmentów, które zachowały się jeszcze do dziś, a o których niejedyni mieszkańcy Radonia wcale nie wie.

Warto podjąć starania wydobywania niewielkich, stosunkowo nakładem kosztów zabytkowych fragmentów. Zachowały się np. mury obronne, baszta miejska, flanki strzelnicze oraz fragment Błotny Bratowski przy ul. Wałowej. Fragmenty te powinny być odpowiednio wyeksponowane i zaznaczone w turystycznych przewodnikach. Niektóre kamieniczki w Ryńku posiadają stare piwnice, które z powodzeniem nadają się na urządzenie stylowych lokali. Najpilniejszą sprawą jest zajęcie się zabytkową kamieniczką Domu Gąski. Niektórzy nawet twierdzą, że jest to właściwy Dom Esterki. Jakby nie było, to dwa sąsiadujące ze sobą budynki mają niewątpliwie historyczny charakter. Właśnie w Domu Gąski znajduje się duża stara piwnica, doskonale nadająca się na urządzenie tan zabytkowej winiarni. Natomiast połączenie dwóch kamieniczek stworzyłoby Towarzystwu Sztuk Pięknych lepsze możliwości eksponowania wystaw, prowadzenie działalności odczytowej i towarzyskiej.

Również poszczególne części czworoboku Ryńku związane są z historycznymi wydarzeniami. Między innymi przy jednej z pierzei Ryńku odbywał się przegląd wojsk ks. Józefa Poniatowskiego. Takie fakty warto upamiętnić odpowiednimi tablicami czy przez nadanie historycznych nazw.

Mgr inż. arch. Ryszard Rodak - Architekt Miejski.

Miasto rozwijało się w ciągu osmiuset lat tworząc wyjątkowo czytelne układy: Stare Miasto, Nowe Miasto, Kazmierzowskie, miasto klasycystyczne z I poł. XIX w. W związku z olbrzymim rozwojem ludnościowym i przetrzennym miasta w ostatnich latach powojennych Miejska Pracownia Urbanistyczna czyni wysiłki, aby w planie

miasta nie przekreślać tych historycznych układów. Zasoby budynkowe na Starym Mieście nie nadają się często do adaptacji na cele mieszkalne. Trzeba będzie stworzyć dla nich nowe funkcje np. usługowe. Wynaga to opracowania nowych koncepcji struktury funkcjonalnej miasta i twórczego wkładu naszych urbanistów.

Poważnym osiągnięciem jest określenie dla miasta funkcji Centrum i zarezerwowanie w tej jednostce przestrzennej odpowiednich terenów dla miasta, które, może osiągnąć w przyszłości ok. 300 tys. mieszkańców.

Określenie zakresu działania wpływów miasta Radonia i granic jego regionu ekonomicznego jest bardzo ważne dla właściwego powiązania miasta z jego zapleczem. Przedstawiona praca dr W. Kawałca stanowi podstawowy materiał wyjściowy do tego rodzaju studiów.

Mgr inż. Stanisław Cygański - Wieczorowa Szkoła Inżynierska.

Radon od piętnastu lat posiada Wieczorową Szkołę Inżynierską. W roku bieżącym w oparciu o Politechnikę Warszawską otworzone zostało studium magisterskie. Niemniej jednak odczuwa się brak dziennej wyższej szkoły technicznej. Z Radonia studiuje na różnych wyższych uczelniach poza miastem ponad tysiąc studentów. Przenysł miejscowy potrzebuje wysoko kwalifikowanych kadr, tymczasem istnieją jakieś opory dla otwarcia w Radoniu wyższej uczelni.

Mgr inż. Jan Makachowski

W Radoniu istnieje duże środowisko techniczne. W Naczelnej Organizacji Technicznej jest zarejestrowanych ponad 2.500 inżynierów i techników. Tej ilości ludzi z wykształceniem technicznym nie odpowiada ruch naukowy i dążność do poszerzenia kultury technicznej. Oczywiście stworzenie dziennej szkoły technicznej byłoby tu poważnym czynnikiem, ale w tym celu nie wykorzystano sprzyjających możliwości w latach 1950 - 1955. Obecnie inteligencja techniczna powinna się skupić przy Radonskim Towarzystwie Naukowym i wykazać swą dążność do podniesienia swego poziomu umysłowego, technicznego i kulturalnego. Należy tu z uznaniem przyjąć tezę przewodniczącego W. Telusa, że Radon i jego inteligencja techniczna powinna dążyć do akty-

- wizacji regionu, do podniesienia poziomu kulturalnego i gospodarczego miast i osiedli w regionie Radomia.

W. Pawłowski - Dyr. Młodzieżowego Domu Kultury

Dla uratowania wielu wartościowych dokumentów i książek należy prowadzić większą segregację przy kwalifikowaniu materiałów na makulaturę. Potrzebna jest szersza akcja uświadamiająca wśród młodzieży szkolnej, również na wsiach, dla awizowania odkryć stanowisk archeologicznych i muzeów.

Dr Lucja Górecka - Instytut Geograficzny PAN Warszawa

Zainteresowania moją dzisiejszą konferencją wynikają z moich własnych prac nad funkcją przemysłu woj. Kieleckiego. Problem regionalizacji ekonomicznej jest jednym z najistotniejszych tematów geograficznych. Uściślenie granic regionów ekonomicznych wymaga wielu badań naukowych. Wyznaczenie przestrzeni, która będzie się nazywać regionem radomskim wymaga jeszcze wielu prac, ale praca jest potrzebna i celowa a określenie regionu będzie już sprawą syntetyczną. Wszystkie badania naukowe szukają powiązań i związków, wypracowują metody określenia regionu ekonomicznego. Dobrze, że inicjatywa tego typu badań wychodzi od instytucji działającej w regionie.

Dr Tadeusz Szczepanik - Instytut Geograficzny Uniwersytetu M.C.S. w Lublinie

Od 1960 r. Katedra Geografii Ekonomicznej U.M.C.S. w Lublinie skierowała swą uwagę na region województwa Kieleckiego i zainicjowała tu szereg prac badawczych. W ramach prac Katedry w 1962 r. została opracowana "Geografia Gospodarcza woj. Kieleckiego",.

Ponieważ środowisko naukowe lubelskie zajmuje się terenami wschodniej Polski byłoby wskazane rozwinięcie współpracy i pogłębienie powiązań między środowiskiem lubelskim a kieleckim.

Instytut Geograficzny U.M.C.S. jest skłonny dalej zajmować się badaniami regionalnymi na Kielecczyźnie. W roku bieżącym opracowuje się kilka prac nagister- skich z tego terenu. Należy oczekiwać, że Radomskie

Towarzystwo Naukowe zgłosi do Instytutu tematy, którego interesują.

Radca Leon Miklaszewski - Komisja Planowania przy Radzie Ministrów Warszawa

Zapał okazany przez miejscowe środowisko dla spraw swego miasta i regionu przypomina podobną konferencję, która odbyła się w b.r. w Płocku. Słuszne jest dążenie do zgłębienia procesów gospodarczych i społecznych zachodzących na terenie miasta i regionu. Wszystkie te przygotowania mogą mieć duże znaczenie praktyczne dla właściwego wyrównania zaniedbań i dysproporcji rozwoju gospodarczego.

W ostatecznych wnioskach nie należy jednak ponijać celu praktycznego, realności poczynań, gdyż środki są ograniczone i wymagają rozsądnego nimi gospodarowania.

Należy życzyć Radomskiemu Towarzystwu Naukowemu, aby wielki trud, który sobie zadało w podniesieniu gospodarczym miasta i regionu przyczynił się do osiągnięcia zanierzonych celów.

Podsunowania wyników dyskusji dokonał prezes Radomskiego Towarzystwa Naukowego dr Stefan Witkowski.

- 1/ Radom jako największe miasto północnej części woj. Kieleckiego ma region swego oddziaływania ekonomicznego i społecznego. Wynika to jasno z referatu dr Kawalca, który pozwala również w pewnej mierze określić przestrzenny zakres oddziaływania miasta na sąsiednie powiaty.
- 2/ Granice oddziaływania miasta, a zatem obszar jego regionu ekonomicznego należy traktować dynamicznie. Do tego potrzebne są studia historyczne. Studia planistyczne pozwolą spojrzeć w przyszłość regionu ograniczonego rozrastającym się na peryferiach nowymi wielkimi ośrodkami miejskimi: zespołem miast doliny rzeki Kamionnej /Ostrowiec, Starachowice, Skarżysko/ Buław, które niedługo będą miały 60 tys. mieszkańców i ew. Warki.
- 3/ Zgodnie z tezą przewodniczącego W. Telusa istnieje między miastem a regionem jego oddziaływanie sprzężenie zwrotne. Miasto nie może wyrastać kosztem

regionu, czerpiąc z niego zasoby ludzkie i surowcowe, ale miasto musi aktywizować sąsiednie tereny, przyczynić się do intensyfikacji produkcji rolnej, uprzemysłowienia sąsiednich miast i osiedli, podniesienia poziomu warunków bytowych i kulturalnych, do niwelowania różnic zamieszkania w dużym mieście a w małym mieście lub na wsi.

- 4/ Zagadnienie regionalizacji ekonomicznej musi być traktowane kompleksowo, do badań muszą być włączone różne dyscypliny naukowe, co pozwoli na wypracowanie syntezy regionalizacji ekonomicznej regionu
- 5/ Dyskusja wykazała konieczność powiązania badań naukowych z praktyką. Na plan pierwszy muszą być wysuwane zagadnienia aktualne, choć dla ich zrozumienia niezbędne jest sięgnięcie do genezy procesów i instytucji.
- 6/ Konferencja wykazała olbrzymi zakres prac regionalnych w wielu dyscyplinach nauki, ze względu na ograniczone środki działania należy dokonać wyboru środków, aby jak najrychlej osiągnąć możliwość wnioskowania.
- 7/ Realnym osiągnięciem konferencji są deklaracje są deklaracje współpracujących w Radomiu towarzystw naukowych oraz instytutów naukowych zainteresowanych naszym regionem. Do zadań Radomskiego Towarzystwa Naukowego należy inspirowanie i koordynacja prac tych wszystkich instytucji.

Komisja Wnioskowa przedłożyła następujące wnioski i zalecenia:

- 1/ Nawiązanie ścisłej współpracy z Instytutami naukowymi i Katedrami wyższych uczelni, prowadzącymi badania naukowe na terenie Radonia i regionu radomskiego.
- 2/ Przygotowanie ramowego planu działalności Radomskiego Towarzystwa Naukowego na najbliższe 5-letnie.
- 3/ Przystąpienie do opracowania monografii zakładów przemysłowych położonych na terenie Radonia.
- 4/ Uwzględnienie w pracach badawczych R.T.N. problematyki ruchów: robotniczego i ludowego w regionie i w celu zapoczątkowania tych badań zorganizowanie jednej z najbliższych sesji poświęconej tym problemom.

- 5/ Zebranie materiałów informacyjnych dotyczących okresu okupacji i władzy ludowej na terenie m. Radonia.
- 6/ Kontynuowanie prac nad informacją naukową /bibliografie oraz lwerandy w archiwach i bibliotekach krajowych, a dotyczące m. Radonia i regionu.
- 7/ Kontynuowanie dokumentacji dot. Radonia i regionu w formie publikacji prac badawczych.
- 8/ Podjęcie starań o utworzenie wyższej uczelni o charakterze technicznym oraz punktów konsultacyjnych, innych uczelni.
- 9/ Utworzenie na terenie m. Radonia biblioteki naukowej lub działu naukowego w Miejskiej Bibliotece Publicznej oraz punktu informacji naukowej.
- 10/ Podjęcie starań w kierunku utworzenia w Radomiu muzeum przenysku ze szczególnym uwzględnieniem przenysku garbarskiego i skórzanego.
- 11/ Upowszechnienie badań naukowych Towarzystwa w społeczeństwie - drogą organizowania odczytów, wykładów w poszczególnych środowiskach, oraz wykorzystywanie w tym celu organów prasowych, zwłaszcza miejscowych.
- 12/ Z uwagi na brak doświadczenia z zakresu metodyki pracy naukowej wśród miejscowych badaczy - postuluje się organizowanie okresowych spotkań z naukowcami z różnych dziedzin nauki, poświęconych zagadnieniom doskonalenia warsztatu naukowego.

Przewodniczący podaje wnioski pod głosowanie, które zostają przyjęte jednogłośnie. Przewodniczący konferencji mgr W. Szule składa podziękowanie KM PZPR w Radomiu za czynne zainteresowanie się pracami Radomskiego Towarzystwa Naukowego, Przewodniczącemu Prezydium M.R.N. - Wacławowi Telusowi za duży wkład pracy w organizację konferencji, wszystkim gościom i członkom R.T.N. za aktywny udział w konferencji i o godz. 18-ej zamyka obrady.

S P R A W O Z D A N I E
RADOMSKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
za okres od 25.X.1963r. do 31.XII.1964 r.

I. Sprawy organizacyjne .

Statut Radomskiego Towarzystwa Naukowego został zatwierdzony przez Urząd Spraw Wewnętrznych w Kielcach w dniu 3 października 1963 r. Pierwsze Walne Zebranie odbyło się w dniu 25 października 1963 r., na którym zostały wybrane władze Towarzystwa, uchwalony budżet i plan pracy na rok 1964.

Ogólna liczba członków Towarzystwa wynosi 83 osoby w tym:

W Komisji Nauk Przyrodniczych	20 osób
w Komisji Historii i Nauk Społecznych	27 "
w Komisji Kultury i Sztuki	15 "
w Komisji Nauk Technicznych	21 "

W okresie sprawozdawczym zmarł 1 członek ngr inż. Edward Rutta i wyjechał z Radomia ngr inż. E. Kędzierski.

Zarząd Towarzystwa ukonstytuował się następująco:

Prezes	dr Stefan Witkowski
Wice Prezes	ngr Longin Raszewski
Sekretarz	ngr Helena Kisiel
z-ca Sekretarza	Czesław Zwolski
Skarbnik	Antoni Bryński
Członkowie Zarządu	ngr Maria Gajewiczowa
"	"
"	Eduard Kędzierski

Ponadto w skład Zarządu weszli przewodniczący Komisji naukowych: ngr Aleksander Czaplicki, ngr inż. Teodor Zieliński, ngr inż. Mieczysław Pietrzykowski oraz ngr Anna Apanowicz. Z powodu wyjazdu z Radomia ustąpił z Zarządu ngr inż. Eduard Kędzierski.

W okresie sprawozdawczym odbyło się 14 posiedzeń Zarządu, w których brali udział również członkowie Komisji Rewizyjnej i członkowie zarządów różnych Komisji.

Działalność poszczególnych Komisji nie osiągnęła jeszcze właściwego rozmiaru. Odbyły one następującą ilość zebrań:

Komisja Nauk Społecznych	4	zebrania
Komisja Nauk Przyrodniczych	2	"
Komisja Nauk Technicznych	2	"
Komisja Kultury i Sztuki	2	"

Na ogół ukonstytuowały się wszystkie Komisje.

Działalność finansowa Towarzystwa przedstawiła się następująco:

Rachunek działalności za okres od 25.X.1963r.
do 31 grudnia 1964 r.

<u>Przychody</u>	<u>121.475.-</u>
Składki członkowskie	504.-
Dotacje Prez.M.R.N.	109.000.-
Zlecenie opracowań naukowych	11.971.-
<u>Wydatki</u>	<u>96.071,01</u>
Wydatki osobowe	7.460.-
Delegacje	1.361,40
Opłaty pocztowe i bankowe	449,67
Druki, materiały biurowe i gospodarcze	969,60
Konsultacje naukowe	2.866,60
Wydawnictwo "Rozwój Radonia 1945-1964"	60.177,74
"Biuletyn Kwartalny"	12.670.-
Studia prac zleconych	10.116.-

Przeniesienie kredytu na rok 1965 na druk wyd.

"Rozwój Radonia" 25.403,99

B I L A N S na dzień 31 grudnia 1964r.

<u>Aktywa</u>	<u>27.526,59</u>
Kasa, gotówka w kasie	31,60
P.K.O. Stan w/g wyciągu	26.194,99
Dłużnicy, Zaliczki	1.300.-
<u>Pasywa</u>	<u>27.526,59</u>
Wierzyciele	
należność Prez.M.R.N. Wydz.Fin.	2.122,60
Przeniesione kredyty na rok 1965 na druk wydawnictwa "Rozwój Radonia"	25.403,99

Dla właściwego toku prac Towarzystwa odczuwa się brak własnego lokalu. Dotychczas korzysta Towarzystwo z gościny w Archiwum Państwowym w ratuszu - Rynek 1.

Odczuwa się brak ponieszczenia na sekretariat wskutek czego istnieje konieczność zlecenia prac związanych z przepisywaniem tekstów autorskich. Mimo nieuregulowanych jeszcze warunków organizacyjnych Towarzystwo założony na 1965 r. plan pracy zrealizowało w całości.

II Działalność wydawnicza

1. Wydawnictwo rocznika

Do pierwszego rocznika Towarzystwa przyjęto aktualny temat w związku z dwudziestolecie Polski Ludowej wydanie książki p.t. "Rozwój Radonia 1945-1964r". Książka została pomyślana jako opracowanie zbiorowe przez autorów miejscowych, członków Towarzystwa. Do współpracy zaproszono: Longina Raszewskiego, Józefa Szynańskiego, Helenę Kisiel, Jana Bonieckiego, Stefana Witkowskiego, Czesława Zwolskiego, Marię Wiecińską, Izabellę Czaplarską, Zygmunta Wilczyńskiego, Franciszka Strzałkowskiego, Stanisława Zielińskiego. Do części ilustracyjnej - Bronisława Dudę. Do napisania wstępu zaproszono Przewodniczącego Prezydium MRN Wacława Telusa, do konsultacji prof dr Jana Pazdura.

Redakcję "Rocznika" stanowił komitet redakcyjny: Przewodniczący dr Stefan Witkowski, członkowie: Aleksander Czaplicki, Mari Gajewiczowa, Witold Hański, Helena Kisiol, Longin Raszewski, Czesław Zwolski. Redakcję techniczną powierzono inż. Kazimierzowi Bilipowi. Adjustacji stylistycznej dokonał mgr Aleksander Czaplicki.

Dla utrzymania odpowiednich proporcji poszczególnych rozdziałów trzeba było dokonać skrótów i przeobrażeń niektórych artykułów.

Zezwolenie na wydanie książki o nakładzie 2.000 egz. uzyskano w Ministerstwie Kultury i Sztuki w maju 1964 r. Papier uzyskano z Hurtowni Artykułów Papierniczych w Kielcach za zezwoleniem KW PZPR w Kielcach.

Do druku książkę przyjęły Radonskie Zakłady Graficzne. Skład rozpoczęto w listopadzie 1964 r., do druku podpisano w lutym 1965 r. Książka została przekazana R.T.N. w dniu 14 kwietnia 1965r. Z nakładu 2.000 egz. przeznaczono:

-do rozsprzedaży przez Dom Książki	1.200 egz.
-do dyspozycji Prezydium MRN	400 "
-do dyspozycji RTN	400 "

Ponadto dla autorów wykonano po 30 odpitek poszczególnych artykułów.

2. Wydawnictwo "Biuletynu Kwartalnego RTN"

W październiku 1964 r. uzyskano zgodę Centralnego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk na wydawnictwo periodyku "Biuletyn Kwartalny RTN w nakładzie 200 egz. w formie.

Komitet redakcyjny nowego wydawnictwa ukonstytuował się w następującym składzie: Stefan Witkowski, członkowie: Aleksander Czaplicki, Maria Gajewiczowa, Witold Hański, Helena Kisiol, Longin Raszewski, Czesław Zwolski. Konsultant prof.dr Jan Pazdur.

Wobec późnego otrzymania zezwolenia na wydawnictwo z datą 1964 r. mógł się ukazać tylko jeden numer Biuletynu Kwartalnego RTN /Rok I zeszyt 1/

Wobec trudności ułożenia zlecenia w przedsiębiorstwach graficznych, prace powielania wykonano sposobem gospodarczym wykorzystując powielacz elektryczny w Prezydium MRN. Odbitki map i oprawy wykonały Radonskie Zakłady Graficzne.

Pierwszy numer "Biuletynu Kwartalnego RTN" zawiera artykuły Tadeusza Żelno, Stefana Witkowskiego, Kazimierza Mroza, Zygmunta Pióro, recenzje Czesława Zwolskiego oraz sprawy organizacyjne RTN /statut i protokół Walnego Zebrania/. Numer ten ukazał się w lutym 1965 r.

W przygotowaniu materiałów do innych numerów zlecono opracowanie kilku artykułów m.in. o przestępczości gospodarczej w Radoniu i Kronikę Kulturalną Radonia.

W tenatyce publikacji "Biuletynu Kwartalnego RTN" przyjęto preferencje dla problematyki współczesnej, geograficznej, historycznej, ekonomicznej i społecznej.

3. Inne wydawnictwa

a/ Instytut Historii Kultury Materialnej PAN oraz Prezydium MRN w Starachowicach zwrócił się do Towarzystwa z propozycją wydania napisanej już pracy zbiorowej p.t. "Starachowice - przeszłość i teraźniejszość".

Papier i wykonawstwo na to wydawnictwo jest zapewnione, potrzebne jest tylko wyjednanie zezwolenia Ministerstwa Kultury i Sztuki. Koszty wydawnictwa będzie finansować Prezydium MRN w Starachowicach. Zarząd Towarzystwa propozycję powyższą przyjął.

b/ Na rok 1965 projektuje się wydanie książki o strukturze rozwoju przemysłu radonskiego. Tenatyce tego opracowania poświęcono kilka posiedzeń Zarządu Towarzystwa i Komitetu Redakcyjnego.

III. Organizacja regionalnej informacji naukowej

1. Bibliografia dotycząca miasta i regionu Radonia

Na zlecenie RTN Kol. Stanisław Zieliński pracuje nad bibliografią Radonia i regionu radonskiego. Bibliografia ta w formie kartoteki znajduje się w lokalu Towarzystwa i jest dostępna dla wszystkich zainteresowanych.

Fragmencje bibliografii dotyczący Radonia i pow. radonskiego pozycji, które ukazały się w okresie powojennym został opublikowany w książce p.t. "Rozwój Radonia 1945 - 1964 r." zawiera ona 560 pozycji.

Ponadto w posiadaniu Towarzystwa są materiały bibliograficzne dotyczące pow. kozienickiego i opoczyńskiego. Również w posiadaniu RTN znajduje się kartoteka bibliograficzna zawierająca ok. 1000 pozycji bibliograficznych.

Kol. Zieliński pracuje nad dalszymi okresami bibliografii oraz nad jej aktualizacją.

2. Prace naukowe dotyczące Radonia i regionu

Aktualna kartoteka prac doktorskich i magisterskich dotyczących Radonia i regionu znajduje się w Archiwum. Zarząd Towarzystwa przyjął zasadę popierania zainteresowanie studentów opracowaniami regionalnymi i finansuje tym studentom, którzy się zwrócą do Zarządu Towarzystwa koszt przepisywania prac, przy czym pozostałe w dyspozycji Towarzystwa jeden egzemplarz pracy. Fragmenty bardziej wartościowych prac mogą być publikowane w "Biuletynie Kwartalnym RTN". Podobną zasadę przyjęto w stosunku do nagromadzonego dorobku naukowego Kol. Kazimierza Mroza.

3. Biblioteka naukowa

W zakresie organizacji w mieście biblioteki naukowej przy Bibliotece Miejskiej wraz z punktem informacji biblioficznej nie osiągnięto jeszcze pożądanego efektów.

IV Kontakty naukowe

Towarzystwo utrzymywało w zakresie swej działalności lub przez działalność swych członków związaną

z opracowaniem tematów regionalnych kontakty naukowe z następującymi instytucjami naukowymi:

- Instytut Historii Kultury Materialnej PAN
Prof dr Jan Pazdur z tego Instytutu jest konsultantem ogólnym prac Towarzystwa,
Prof dr Rajewski i mgr Ewa Kieszewska w zakresie wykopisk archeologicznych prowadzonych w Radomiu i stacji archeologicznej PAN w Radomiu.
- Instytut Geograficzny Uniwersytetu Łódzkiego
prof dr L. Straszewicz, prof dr Dylik, dr Bartosik
- w zakresie osadnictwa, morfologii terenu.
- Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego
prof dr Stefan Golachowski w zakresie geografii osadnictwa.
- Instytut Geograficzny PAN
dr Lucja Górecka w zakresie geografii przemysłu
- Instytut Historii PAN
w zakresie historii przemysłu
- Zakład Planowania Przestrzennego Politechniki Warszawskiej prof dr Wejchert i doc dr Hanna Adamczewska.

Ponadto utrzymano żywy kontakt z miejscowymi oddziałami Polskiego Towarzystwa Historycznego, Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Polskiego Towarzystwa Lekarskiego. Nie dochodzi do pożądanego współpracy z oddziałem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego.

W listopadzie 1964 r. urządzono spotkanie z prof dr Maurice Veillard z Lozanny, przewodniczącym międzynarodowej organizacji sędziów dla nieletnich.

V. Opracowania zleczone

Na zlecenie Miejskiej Pracowni Urbanistycznej zespół wyłoniony z Komisji Nauk Przyrodniczych pod kierownictwem mgr inż. Lecha Sadlika opracował studium p.t. "Strefy uciążliwości przemysłu i urządzeń komunalnych w n. Radomiu".
Opracowanie to było finansowane przez zlecciodawcę.-

VI. Konferencje naukowe

Konferencja naukowa poświęcona problematyce badań regionalnych miasta i okolic Radomia została przygotowana lecz wskutek wyjazdu głównego referenta dr W. Kawalca - dyr. depart. w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów została przesunięta na początek roku następnego.

Przewodniczący
dr Stefan Witkowski

Sekretarz
mgr Halina Kisiel